

de/Gelderland
Bibliotheek

Magazijn

T 4805

Ampt Epe

Historische vereniging voor
Emst - Epe - Oene - Vaassen

Nummer 190 www.ampt-epe.nl

Ampt Epe

Stichtingsdatum 13 oktober 1961

Nr. 190 - december 2012

Redactie: D. Hamer, A. van Oostveen, F. Schumacher, H. Tijman-Logtenberg

Redactieadres: D. Hamer, Jagtlustweg 9, 8162 NJ Epe, redactie@ampt-epe.nl

Postadres 'Ampt Epe':

Postbus 114, 8170 AC Vaassen

Website: www.ampt-epe.nl

Het blad verschijnt vijf keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'. De vereniging stelt zich onder meer tot doel het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van Emst, Epe, Oene en Vaassen.

Bestuur:

Voorzitter: vacant
voorzitter@ampt-epe.nl

Vice-voorzitter: H. Stakenburg, tel. 0578 - 64 19 12
voorzitter@ampt-epe.nl

Secretaris: R.G. Labberton, tel. 0578 - 576251
secretaris@ampt-epe.nl

Penningmeester: B.J.H. Bosch, tel. 0578-616041
penningmeester@ampt-epe.nl

Ledenadministratie: S. Leijsen, tel. 0578-614664
ledenadministratie@ampt-epe.nl

Website: F.Ph. Jantzen
webmeester@ampt-epe.nl

Leden: E. Brummel, A. van Dam, D. Hamer, H. Kloezeman
en A. Schurink

Lidmaatschap: € 15,00 per jaar

Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester Ampt Epe

I.S.S.N.-nr. 1383-2026

AANDACHTSPUNTEN

**Ons blad niet ontvangen? Neem dan contact op met S. Leijsen, ledenadministratie.*

**Door uw artikel aan te bieden voor publicatie in ons blad geeft u automatisch toestemming voor digitalisering ervan na vijf jaar, door of de vereniging of de Gelderland Bibliotheek ten behoeve van een publieke website.*

**Lever uw artikel(en) s.v.p. digitaal aan (in een Wordbestand). Mocht u dit niet mogelijk zijn, neem dan contact op met de redactie.*

**Opzegging van uw lidmaatschap dient vóór 1 december, voorafgaande aan het nieuwe contributiejaar, te geschieden (bij de ledenadministratie).*

**Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van 'Ampt Epe'.*

UIT DE VERENIGING

Waaghuis aan Sint Antonieweg in Epe monumentwaardig?

Een prachtig winterkiedje van Herberghe 'In 't Waeghuys', 1942

De gemeente Epe en eigenaar Van Norel Holding BV zijn in gesprek over het opknappen van het Waaghuis. Het sterk in verval geraakte gebouw verdient een goede toekomst.

De familie Westering zag de locatie tegenover het station als een toplocatie en realiseerde er in 1887 het modernste hotel van Epe:

Hotel Veluwe. In 1940/41 verving Herberghe 'In 't Waeghuys' het verouderde hotel Veluwe. Door het wegvallen van het personenvervoer per trein (de bus kwam er niet langs) en stevige concurrentie van andere horecagelegenheden in Epe werd er in 1955 een modeatelier gevestigd en ging de gemeenteraad weer vergaderen in het Hof van Gelre. Er is voor het dorp Epe een belangrijk stuk geschiedenis verbonden aan de plek en het gebouw, reden te meer om er iets mooi van te maken.

Stichting Broken Wings 15 jaar

De stichting, opgericht om in Vaassen en omgeving gesneuvelde en begraven bemanningen van neergestorte vliegtuigen tijdens de Tweede Wereldoorlog te herdenken, vierde het jubileum groots. Zo was er de Vrede-express voor de jeugd, de reguliere herdenking van Poppy Day en een lezing van R. Taselaar over de Tweede Wereldoorlog.

Streekarchief 30 jaar

In 2009 kreeg het Streekarchief een nieuw onderkomen in het gemeentehuis van Epe met een eigen ingang, een eigen gevel met daarop de tekst 'Streekarchief Epe, Hattem en Heerde', een studiezaal en 350 m² archiefruimte (goed voor 3500 strekkende meter). Toch is het al dertig jaar geleden (30 september 1982) dat de ge-

meenten Epe, Hattem en Heerde een overeenkomst sloten om het archiefbeheer te bundelen. Het is de kunst documenten niet alleen te bewaren in de perfect uitgeruste archiefbeheerplaats, maar ze daarnaast ook nog eens toegankelijk en beschikbaar te maken voor de geïnteresseerde burger. Wij feliciteren archivaris Gerrit Kouwenhoven met het nu reeds behaalde resultaat.

Tentoonstelling Oude beroepen in Heerde

In Villa Jacoba waar de Heerder Historische Vereniging is gevestigd, wordt tot en met 30 maart 2013 een overzicht gegeven van oude, soms verdwenen, beroepen uit de vorige eeuw. Op de expositie zijn foto's, gereedschappen en ander materiaal te zien. De toegang is gratis. Openingstijden: dinsdag, donderdagochtend en zaterdagmiddag.

Henk van den Esschert met transportfiets en bakkersmand (1958)

Cultuurhistorie, grafheuvels, wegen

Hebt u interesse in cultuurhistorie, oude wegen en/of oude kaarten, dan is een mooi uitgangspunt hiervoor de diverse provinciale en landelijke cultuurhistorische waardekaarten (zie bijvoorbeeld www.kich.nl). (KICH staat voor Kennisinstructuur Cultuurhistorie.) Typ Epe in en kies als kaartoptie de historische kaart van 1900: u vindt oude wegen en cultuurhistorische elementen zoals grafheuvels en monumenten. Leg er vervolgens bijvoorbeeld de huidige wegenstructuur overheen. Op www.edugis.nl zijn ook zeventiende-eeuwse atlassen van Blaeu te raadplegen. Het Utrechts Archief heeft een goede 'wegwijzer' uitgebracht, die uitgebreide informatie geeft over de zoektocht naar historische infrastructuur (Koen en Renes, 2003; zie ook www.hetutrechtsarchief.nl/webwinkel/onderzoeksgidsen/wegwijzer). U vindt er onder meer uitleg over het interpreteren van oude kaarten. Ook erg interessant is de *Gids cultuurhistorie*, nr. 20 van februari 2012, getiteld 'Historische wegen' van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Vier eeuwen krantenartikelen op <http://kranten.kb.nl>

Ruim negen miljoen krantenpagina's uit de periode 1618-1995 bevat de website van de Koninklijke Bibliotheek. Alles is zeer goed doorzoekbaar. Typ bijvoorbeeld als zoekwoord 'Station Epe' in; dan vindt u een artikel uit de krant *Het Centrum* van 1 december 1920 over de plannen voor een spoorlijn Nunspeet-Epe-Deventer of kijk in de *Nieuwe Apeldoornse Courant* uit de periode 1-4-1940 tot 26-4-1944.

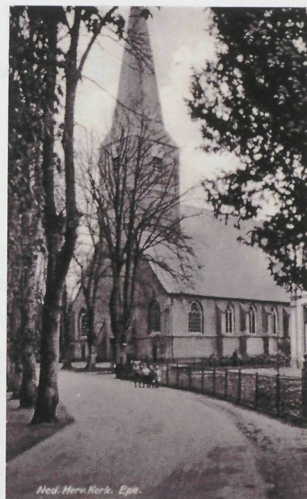
Gelderse vorsten in één boek bijeen

Gerben Graddesz Hellinga heeft met zijn boek *Hertogen van Gelre. Middeleeuwse vorsten in woord en beeld, 1021-1581* de geschiedenis van het vorstendom Gelre in een compleet overzicht weergegeven. Daarbij staan ook korte beschrijvingen van allerlei aspecten van het leven in de middeleeuwen. Te koop bij de Walburg

Pers te Zutphen, ISBN 978.90.5730.831.4, 176 pagina's, € 29,95.

Restauratie en herinrichting Grote Kerk Epe voltooid

Op 26 oktober 2012 was de officiële heropening met daarin een presentatie van Aafje Bouwhuis over de restauratie. Waarnemend Commissaris der Koningin, gedeputeerde Connie Bieze, verrichtte de officiële (her) opening. 'Ampt Epe' was daarbij namens u vertegenwoordigd door een delegatie van het bestuur.

N.H. kerk, 1935

Middeleeuws koggeschip wereldvondst

Hoewel iets verder weg, is het toch het vermelden waard. In de bodem van de IJssel in Kampen, vlak voor de werf waar de enige Nederlandse replica is gebouwd van een koggeschip, is een vrijwel ongeschonden wrak van een middeleeuwse kogge gevonden. De vondst wordt gezien als een *missing link* in de geschiedschrijving over de scheepbouw. Of het gezien de kosten ooit boven water komt om te conserveren is de grote vraag.

Honderd jaar Eper Gemeente Woning

De Eper Gemeentewoning in 1937

Op 21 oktober 2012 was het 100 jaar geleden dat de accommodatie werd geopend. Het gebouw, thans Kulturhus EGW geheten, is geschonken door ds. J.A. Prins. Dominee Jan Andries Prins (28 februari 1850 - 22 september 1932) heeft heel veel betekend voor de Eper gemeenschap. Hij kwam in 1888 naar Epe en vervulde hier als predikant een belangrijke rol. Ook was hij erg betrokken bij het jeugdwerk, onderwijs (onder andere betere huisvesting brei- en naaischool) en de zorg voor de medemens die hij met zijn geld en warmte ondersteunde. De particuliere bibliotheek in de gemeentewoning is later omgezet naar de huidige openbare bibliotheek. Ter gelegenheid van het jubileum is er een bijzondere dienst in de Grote Kerk, geleid door ds. Zitman, en een afwisselend cultureel programma in de Ds. Prinszaal.

DANK

Aan Gert van den Esschert voor de foto's bij dit artikel

'DE HOOGE EEST' IN EPE

EVERT DE JONGE & JAN PAASMAN

Tegenover de ingang van de Algemene Begraafplaats woonde tot in het begin van de 20^e eeuw Gerrit Jonker. Volgens een ongedateerd krantenbericht heette zijn huis aan de Tongerenseweg, in de buurtschap Lohuizen, 'De Hooge Eest'. Deze naam was de aanleiding een onderzoek in te stellen naar de geschiedenis en naamgeving.

Op de kaart van 1832 is de ligging van 'De Hooge Eest' aangegeven.

Naamgeving

De naam eest is afkomstig van een droogschuur, waarin hop of mout wordt gedroogd. Al eerder verscheen in *Ampt Epe* een artikel over hopeesten, die vooral op de Emsterenk stonden, maar ook wel in Zuuk en Dijkhuizen.¹⁾ In dergelijke eesten werd de in de late zomer geplukte hop te drogen gelegd. Later werd het aan de brouwers geleverd. Het diende als ingrediënt voor bier. Ook een brouwer gebruikte een (melt)eest voor het brouwproces. 'De Hooge Eest' zal echter een hop- en geen melteest zijn geweest, want in Lohuizen heeft nooit een brouwerij gestaan. In latere berichtgevingen wordt ook wel gesproken van 'De Steile Hut'. Deze stond op 'De Hooge Eest'. Mogelijk is de hopeest een gebouwtje geweest dat tamelijk hoog was, zodat zowel 'hoge eest' als 'steile hut' benamingen waren voor een opvallend hoog bouwwerk. De onmiddellijke omgeving werd toen 'De Hooge Eest' en het gebouw 'De Steile Hut'. Waarom dan 'De Hooge Eest'? Mogelijk dat er ter

plekke van het gebouwtje een verhoogd stuk land was, omringd door het Lohuizerveen.

Diaconie

Het onderzoek naar het huis van Jonker leidde in eerste instantie tot de conclusie dat er in 1832 - het beginjaar van het kadaster - tegenover de toen al bestaande begraafplaats maar één huis (een boerderij) stond. Dat huis stond echter niet aan de Tongerenweg, maar lag er iets van af. Het was eigendom van de diaconie van Epe en had als perceelsnummer U 277 (huis) en 278 (erf). Deze boerderij werd omstreeks 1907 afgebroken, waarna verkaveling volgde.

Er werd toen een nieuwe weg aangelegd, de Leeuwerikweg, waaraan de diaconie drie huizen onder één kap liet bouwen. In de gevel werd het eigendom aangegeven (zie foto's aan het

eind van dit artikel). Onderzoek toonde niet aan wanneer de diaconie het onroerend goed - wel of niet met de boerderij - had verworven. Mogelijk was dat al in de middeleeuwen. Voor zover na te gaan²⁾ werd duidelijk dat de op het terrein staande boerderij niet de naam 'De Hooge Eest' had. Wat wel ontdekt werd, was dat er na de afbraak in 1907 op het perceel een schuur bleef staan. Het is goed mogelijk dat die schuur 'De Steile Hut' was oftewel de eest. Deze werd omstreeks 1965 afgebroken.

Verkaveling

De boerderij, waarvan we de bewoners niet kennen, stond dus in 1832 nog midden in een 'leeg' terrein. De eigenaar van de onmiddellijke omgeving was toen het dorp Epe, waarmee de Dorpermarke (Epermarke) werd bedoeld. Deze marke, waarvan het dorp als buurtschap een onderdeel was, werd in de 19^e eeuw opgeheven, nadat de woeste gronden (gemeenschappelijk bezit van de geërfden of markgenoten) werden verdeeld. De Epermarke had meerdere gronden om en in het dorp. Het perceel U 266 werd echter tussen 1832 en 1842 verkaveld. Een klein deel daarvan kwam als U 913, groot 4 roeden, 20 ellen, in bezit van Jan van Wiglinkhuizen (ook Wellinghuizen), timmerman, en zijn vrouw Janna Logtenberg. Het echtpaar liet op U 913 twee huizen bouwen.

Jan kwam oorspronkelijk uit Oldebroek, waar hij op 23 april 1790 was geboren als zoon van Anthonie van Wiglinkhuizen en Anna Maria Galp. Jans vrouw Janna was wel afkomstig uit Epe (Oene, geboren 15 september 1800). Hij overleed op 26

juni 1874, zij op 14 december 1883. Het echtpaar liet vier kinderen na: Anthonia (10-04-1827, getrouwd met Gerrit Marskamp; zij zouden, uitzonderlijk voor die tijd, scheiden); Johanna (geboren 13-12-1829, getrouwd met Hendrik Kasteel); Jacob (geboren 22-08-1830, ongehuwd) en Anna Maria (geboren 25-05-1833, ongehuwd).

Gedeeld bezit

De kinderen Van Wiglinkhuizen verdeelden in 1884, een jaar na het overlijden van hun moeder, de boedel. Echter, een groot deel was gemeenschappelijk bezit met de kinderen van Johannes Gerhardus van Mossel en Jantje Mulder, eveneens overleden. Er was geen familierelatie tussen de twee families. Mogelijk boerden vader Jan en Van Mossel gezamenlijk. Zoals wel gebruikelijk werden alle goederen in veiling gegeven. Uit de akte bleek dat het om tien percelen ging, waarvan het eerste werd omschreven als: 'Een huis met tuin en bouwland "De Hooge Ees" aan den grindweg naar Tongeren, sectie U nummers 1540 huis, 1541 huis en 1062 bouwland, tezamen groot zes en tachtig aren zeventien centiaren.'

De veiling zal doorgestoken kaart zijn geweest, want Jan Kasteel kocht 'De Hooge Eest', die eigenlijk uit twee huizen bestond (U 1540 en 1541), voor zijn schoonmoeder Johanna van Wiglinkhuizen. Als weduwe had zij in een van de panden een winkel opgezet. Omstreeks 1903 vond Johanna, inmiddels 75 jaar, het welletjes en verkocht zij 'De Hooge Eest' aan Gerrit Jonker Gzn., die als timmerman de kost verdiende. Hij was de Jonker die tegenover het kerkhof woonde.

Aardig te vermelden is dat de heer Wim Mulder (geboren in 1923), die het grootste deel van zijn leven aan de Tongerenseweg gewoond heeft, zich herinnert dat het genoemde stukje Epe, vóór de Leeuwerikweg, in zijn jongensjaren 'De Hoge Neest' genoemd werd, ongetwijfeld een verbastering van 'De Hooge Eest'.

NOTEN

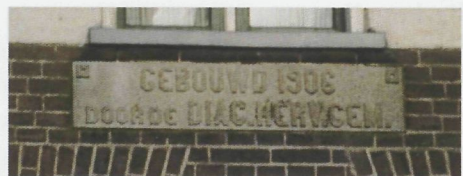
- 1) E. de Jonge, 'Hopteelt en hopesten', in: *Ampt Epe* nr. 178 (september 2010), p. 2-6.
- 2) De diaconiearchieven van Epe zijn maar deels bewaard.

— Bij advertentie in dit nummer wordt de aanbesteding aangekondigd van den bouw van een drietal woonhuizen aan één blok op een terrein aan den Tongerschen weg. Dit terrein is de grond, liggende naast de zgn. „Steile Hut”, ook wel „De Klamppin” geheeten, waarop voor rekening der Herv. Diaconie een woning zal verrijzen ten behoeve van aan haar zorg toevertrouwde gezinnen en personen.

AANBESTEDING.
De ondergeteekende zal op **Zaterdag 30 Juni 1906** des avonds om 6 uur in het Hotel „Veluwe” te Epe namens zijn principalen in het publiek aanbesteden:
het bouwen van drie woonhuizen aan één blok op een terrein, gelegen aan den Tongerschen weg aldaar.
Bestek en teekening zullen van heden af ter inzage liggen in bovengenoemd Hotel, terwijl nadere inlichtingen te bekomen zijn bij den ondergeteekende.
J. C. LEICH,
(1852) Bouwkundige, Apeldoorn.

*Het Armenhuis,
1906, met gevel-
steen.*

*Advertenties uit de
'Eper Courant',
1906*

HET HANENDORP EN DE HANENDORPERWEG (EMST, 1) EEN WANDELING LANGS OUDE EN NIEUWE PANDEN

EVERT DE JONGE

INLEIDING

Wie een verklaring zoekt voor de naam Hanendorp, moet die niet zoeken in de voor de hand liggende verklaring: een dorp waar veel hanen werden gehouden. Immers, wie fokt er nu veel hanen? Je zou toch iedere ochtend weer opstaan met het voornemen ze onmiddellijk voor de slacht aan te bieden.

De bekende taalhistoricus Otten heeft er een eenvoudige verklaring voor: 'Je moet het zoeken in het dialect. Het is afgeleid van henendorp (haenderp), het dorp wat 'henen ligt', dus een gebied/plaats/plek iets verder weg gelegen. Hanendorp is echter geen dorp, maar een buurtschap. De toevoeging dorp in een toponiem voor een buurtschap op de Veluwe is niet ongewoon. In onze gemeente ligt, of beter lag, Westendorp, een buurtschap ten noordoosten van Emst; bij Elburg vinden we het vroegere buurtschap - thans wel een dorp - Oostendorp.

*De Hanendorperweg is een van de langste straten in Emst.
Vanuit het dorp loopt de weg, na enkele bochten,
in een rechte lijn naar Gortel.*

De naam Hanendorp is niet echt oud. Op de kaart van De Man, 1806, werd het toponiem nog niet genoemd, in tegenstelling tot de Achterenk en Bloemendaal. Daar stonden toen al enkele boerderijen. Tussen deze buurtschappen en Schaveren lag toen nog alleen heide, die zich uitstrekte tot Gortel en vrijwel in zijn geheel eigendom was van De marke van Emst¹⁾. Deze gronden werden tussen 1870 en 1877 verkocht en in kavels uitgezet. Toch werd Het Hanendorp net iets eerder op de kaart gezet. In de gemeentatlas van Kuiper, anno 1868, trof ik het toponiem voor het eerst aan. De Hanendorperweg zal ook omstreeks die tijd zijn aangelegd, wellicht in het kader van de verkoop van de markgronden. In eerste instantie startte de huidige Hanendorperweg pas bij huisnummer 62 (waar eens de familie Van Essen woonde; hierover later meer). Pas later werd de weg doorgetrokken naar de Hoofdweg. In voornoemde gemeentatlas werd het toponiem Het Hanendorp gesitueerd als een groep van drie huizen, gelegen zuidwaarts van de Hanendorper-

weg, vlak voor de kruising met de Vaassensebinnenweg/Veldweg. Ook werd een huis ingetekend zuidwaarts aan de Vaassenseweg en een tweetal eveneens zuidwaarts, echter zonder toegangsweg (zie pag. 11).

Ik start mijn denkbeeldige wandeling bij 'Van Essen'.

'HUIS VAN ESSEN'

In een bocht van de Hanendorperweg (nr. 62) ligt een boerderij uit de negentiende eeuw, met als jaarletters 1851 in de voorgevel. Het is een rijksmonument en werd een tiental jaren geleden gerestaureerd. Bij het onderzoek naar de bewonersgeschiedenis bleek al snel dat er al in 1832 – de startdatum van het kadaster – op de huidige plek een huis stond. De jaarletters 1851 slaan dus op een herbouw of ingrijpende restauratie.

Volgens de omschrijving in het rijksmonumentenregister is het een 'goed bewaarde hoeve, blijkens jaartalankers 1851, onder rieten dak en met vlechtingen in de voorgevel. Vensters met luiken en 20-ruits schuiframen. Deur met eenvoudig bovenlicht.' Met deze beschrijving doet de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, zoals thans de naam is, de woning niet alle eer aan. Binnen is er namelijk tevens een mooie schouw bewaard gebleven.

DE RECONSTRUCTIE VAN DE VERMOEDELIJKE STICHTINGSDATUM

De eerste bewoners van het huis waren Gijsbert Jacobs en Maria Gerrits (Vorstelman). Zij trouwden in 1795. Gijsbert was een zoon van Jacob Wijchmans en Luitje Jacobs Bosch, Maria werd in 1766 geboren in Zuuk en was een dochter van Gerrit Jacobs (Vorselman) en Jennigje Lamberts. Het echtpaar Jacobs-Vorstelman werd genoemd in een aantal boedelinventarissen, opgemaakt in respectievelijk 1770, 1775 en 1806, en de transportregisters, waarin koop en verkoop werden geregistreerd.

Eerste boedelinventaris (1770)

De eerste boedelinventaris betrof de bezittingen van Maria's ouders. Toen haar moeder overleed, omstreeks 1768/69, wilde haar vader hertrouwen. De aangestelde voogden – Hendrik Jacobs Vorstelman en Aart Lamberts, ooms van de minderjarige kinderen – verlangden daarom inventarisatie van het bezit. Van belang is het onroerend goed in de boedel: 'Een gedeelte van een oud huis met hoff, groot ongeveer een vierde morgen (circa 2000 m²), gelegen in den ampte van Epe, buurschap Zuuk op De Horst zijnde geëstimeert (waardebepaling) op honderd vijftwintig gulden.' Verder was er twee morgen hooiland in het Vemderbroek. Er was dus geen bezit in Emst. Besloten werd dat Jacob het huis zou behouden en voor de schulden op zou komen. De twee zonen Lambert en Jacob en hun zuster Maria Gerrits Vorstelman zouden het land krijgen. Uit het geheel is duidelijk dat de ouders van Maria eerder als keuters of dagloners dan als boeren moeten worden bestempeld.

De (woon)boerderij 'Van Essen', anno 1851

Tweede boedelinventaris (1775)

De tweede boedelinventaris betref Gijsberts ouders en een identieke situatie. Ook daar wilde vader – Jacob Wijchmans – hertrouwen. Gijsberts moeder overleed toen hij een jongeman was. Uit de opgemaakte inventaris bleek dat men aan de Emsterenk woonde. Als voogden waren Lambert Jans en Giesbert van Putten, respectievelijk wonende aan de Emsterenk en in Norel, bij de inventarisatie betrokken. Tijdens hun huwelijk hadden Jacob en Luitje onder andere een boerderij en diverse percelen in Emst aangekocht, waaronder een halve mud aan de Emster Agterenk (in 1762). Een ander deel zal door hen geërfd zijn. Het was dan ook een hele kluit om de boedel te beschrijven. Los van de roerende goederen en de veestapel (waaronder 32 schapen) was er nogal wat onroerend goed te noteren. Zo was er een huis met hof en verdere opstallen, zoals een korenberg, twee schaaapsschotten, een hooischuur, een varkensschot, alles omgeven door een koeweide met zijn opgaande bomen en houtgewas. Verder waren er 22 percelen, variërend van een halve schepel tot 3,5 schepel, een derde part van een bosje en een hoppenhof met hopstaken. Alle percelen hadden een naam en lagen op de Emsterenk. Zo was er een perceel De Buitenste **Hanegenwei**, groot 1,5 schepel. Tot slot bezat men 12,5 morgen hooiland, gelegen in Nijbroek, Emsterbroek en Heerde.

Besloten werd dat vader Jacob de schulden op zich nam en het totaal in bezit hield, met als tegenprestatie dat hij de vier kinderen zou onderhouden in kleding en drank. De kinderen zouden wel direct het goud en zilver (een ring en een beugel-

tasje), de lijfsgoederen van moeder en het linnen in eigendom krijgen. Hun aandeel in de boedel werd op 619 gulden per kind gerekend.

Derde boedelinventaris (1805)

Terug naar het echtpaar Gijsbert Jacobs en Maria Gerrits (Vorstelman).

Op 16 mei 1805 werd er door (oom) Wichman Jacobs en (oudoom) Hendrik Jacobs Vorsselman als voogden over de kinderen van wijlen Gijsbert Jacobs bij zijn vrouw Maria Gerrits (ook Vorsselman) een derde boedelinventaris opgesteld. Ook deze inventarisatie was nodig wegens het voornemen – van Maria – om te hertrouwen. Uit de inventaris bleek dat het voormalige echtpaar onder andere een aandeel had in de onverdeelde boedel van wijlen Jacob Wigmans en Willemtje Jans, de vader en stiefmoeder van Gijsbert. Ook dat Maria en haar overleden man het nodige land bezaten, onder andere een huis, hof, schuur en berg, omringd door houtgewas aan de Emsterenk. Verder was er nog een huis, hof en schot aan de Agterenk, tevens circa twintig percelen, gelegen in zowel de Emsterenk, het Engbroek, Schaveren en de Agterenk. Uit de perceelsnamen werd duidelijk dat er geen land in bezit was, afkomstig uit de boedel van de (schoon)ouders, op één perceel na, gelegen aan de Agterenk.

In eerste instantie meende ik dat Maria en Gijsbert hun onroerend goed verwierven tussen 1795 en 1805. Daarom werd het transportregister geraadpleegd, echter daarin werd niets gevonden. Aannemelijk is dan ook dat het echtpaar de in 1805 in hun bezit zijnde onroerende goederen wel degelijk uit de boedel hebben verworven. Mijn conclusie is dat het ‘huis Van Essen’ in 1775 nog niet bestond, maar gebouwd moet zijn tussen 1795 en 1805 op een perceel uit de boedel van het echtpaar Jacob Wijchmans en Luitje Bosch. Mogelijk op het perceel met de naam De Buitenste **Hanegenwei**, in ieder geval op een perceel aan de Agterenk.

MARIA’S TWEDE HUWELIJK

Het is de vraag of de voogden blij waren met de toekomstige man van Maria. Zij wilde namelijk in het huwelijk treden met de knecht, Willem Peters, die overigens nog 25 gulden loon tegoed had. Maria zette door. In juli 1805 trouwden zij in de kerk van Epe. Willem Peters – die later de familienaam Veldhuis gebruikte – en Maria verwierven na hun huwelijk nog meer onroerend goed in en om de Emsterenk. In 1807 kochten zij 8½ schepel land op de Emsterenk, in 1808 een kamer aan een huis in Achterenk, in 1809 1½ schepel op Schrobdenacker en nog een akker op de Emsterenk. Willem overleed kort daarna. Zijn weduwe kocht in 1810 nog 1½ schepel in het Winstuk op de Emsterenk. Het ging bij alle transacties steeds om land waar geen object op stond. Alleen de aankoop van de kamer aan de Achterenk betrof een deel van een boerderij. De enige keer dat er wat werd verkocht, 1806, was kort na hun huwelijk. Het betrof hun aandeel in een boerderij in Zuuk. Na Willems overlijden was het bezit van dien aard dat zij 15 juli 1810 een eed als voogdes moest afleggen; samen met Gerrit Jochems had zij de voogdij over dochter Hermina.

In 1832 noteerde het kadaster dat de weduwe van Willem Peters Vorselman eigenaresse was van een in de kadastrale gemeente Epe en Oene (toen nog in sectie O nr. 843) gelegen huis, groot 6,40 aren. Deze inschrijving was fout, want Maria Gerrits heette Vorselman, al gebruikte ze de familienaam niet altijd, en haar man Willem Peters heette nu eenmaal Veldhuis. (Het was al weer enkele decennia na Napoleon, maar nog steeds kwam het geregeld voor dat achternamen niet goed werden gebruikt.) Nog hetzelfde jaar overleed zij op 75-jarige leeftijd – wat echter 65 moest zijn, zo bleek – en liet de boerderij na aan haar dochter Hermina Willems (of Veldhuis). Deze bleef ongehuwd en overleed op 16 november 1851. Haar erfgenaam was haar halfbroer Gerrit Vosselman Gijsbertsz., landbouwer in Epe, zoon van Maria Gerrits Vorselman uit haar eerdere, in 1795 gesloten, huwelijk met Gijsbert Jacobs die postuum – ook – de achternaam Vo(r)sselman) kreeg.

Een gedeelte van de kadasterkaart omgeving Hanendorperweg (sectie N). De percelen zijn ingekleurd. Lichtgroen: weideland; donkergroen: bos en houtwallen; blauw: sloten/beken; zwart: wegen; eveneens zwart: huizen en schaaapsschotten ('S'); lichtbruin: heide; donkerbruin: veen. De boerderij 'Van Essen' staat rechtsboven, net in een andere sectie (en daarom niet aangegeven), op de hoek van de Hanendorperweg en de Hezeweg (daar waar de eerste weg een bocht maakt). Bij dit deel van sectie N hoorde onder andere de boerderij 'De Geldersche Tuin', aan de Vaassenseweg, de Bloemendaalseweg (toen nog geen weg), een handvol boerderijen nabij de hoek Hanendorperweg en Vaassensebinnenweg (linksboven; het eigenlijke Hanendorp) en de Kieftkamp (linksonder). Het grootste deel was nog heide en eigendom van de buurschap of marke van Emst. In totaal waren er zestien boerderijen en twee schaaapsschotten. De ontginningen moesten nog starten.

1851

Mogelijk liet Gerrit de jaarletters 1851 aanbrengen, omdat hij in dat jaar de boerderij verwierf. Hij trouwde met Gerharda de Graaf, en na haar overlijden met Grada Hilbrink. Na zijn overlijden in maart 1873 vererfde de boerderij op zijn toen 37-jarige zoon Gijsbert, die een jaar later trouwde met Klaasje van Triest, een boerendochter uit Emst. Ook Gijsbert zou tweemaal in het huwelijksbootje stappen. Hij hertrouwde als weduwnaar in 1882 met de tien jaar oudere weduwe Roelofje van der Haar, die eerder met Gerrit Koetsier getrouwd was geweest. Ook zij kwam uit de boerenstand.

Uit zijn twee huwelijken liet Gijsbert Vosselman geen kinderen na; triest genoeg stierven er vier kinderen of kort na hun geboorte of op jonge leeftijd. Zelf stierf hij in 1895, zijn tweede vrouw op 82-jarige leeftijd in 1908.

Gerrit Koetsier, een van de zonen van Roelofje van der Haar, werd nu de nieuwe eigenaar. Hij was eerst boerenknecht in Ermelo, waar hij in 1881 op 25-jarige leeftijd trouwde met de vijf jaar jongere Stijntje Groeneveld, die op dat moment dienstmeid was. Zij zouden later bij zijn moeder intrekken, waar hij ging boeren. In 1928 overleed hij en werd de boerderij kort daarop verkocht, want volgens het kadaster werden ongeveer in die tijd Eibert Christiaan Gerritsen en zijn vrouw Gerritje Horst eigenaren. Volgens de inschrijving bestond het geheel uit een huis, kookhuis en erf, groot 6,40 aren. Kort daarna werd het omgenummerd, waardoor het in de kadastrale gemeente Epe en Oene, sectie N, nr. 1102, werd ingeschreven. Hij kwam in november 1945 in Apeldoorn te overlijden, zij overleefde hem nog decennia.

Het echtpaar had drie dochters: Jacoba, Paulina en Margje. De oudste zou trouwen met Harm van Essen; hun zoon Eb van Essen kocht de boerderij van zijn grootmoeder Gerritje Horst. Zijn tantes bleven in de buurt: Paulina trouwde met een Van Amersfoort en woonde op Het Laar, terwijl tante Margje trouwde met een Beekhuis. Dit echtpaar woonde op een steenworp afstand aan de Koeweg.

De familie Van Essen realiseerde nog een restauratie van het monumentale pand, liet een (minder fraai) bakhuis bouwen en verkocht het huis aan het begin van de 21^e eeuw.

(Wordt vervolgd)

NOOT

1. E. de Jonge, 'De marke van Emst', *Ampt Epe*, nr. 185, februari 2012, p. 39-44; nr. 186, april 2012, p. 7-13; nr. 187, juni 2012, p. 23-30.

FOTO'S

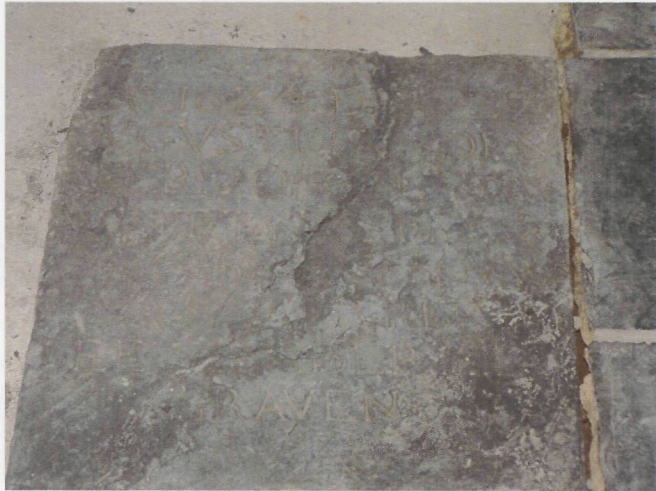
E. de Jonge

ZERK IN DE KERK VAN EPE

GERRIT KOUWENHOVEN, STREEKARCHIVARIS

Bij de restauratie in 2012 van het interieur van de hervormde kerk te Epe kwam een beschadigde zerk tevoorschijn met een wapen en een deels zeer moeilijk leesbare tekst. Deze luidt:

A° 1624 D(EN) 27
 AUGUSTI IS (IN) DEN
 HERE (GESTORVEN)
 W(Y)NTIEN S--EN
 (B)ERCHS, VROUW
 VAN (G)ERRIT ----
 -EE---DER (HIER)
 (BEG)RAVEN

N.B. Tussen haakjes staan letters die niet leesbaar zijn, maar een interpretatie zijn van Evert de Jonge en Gerrit Kouwenhoven.

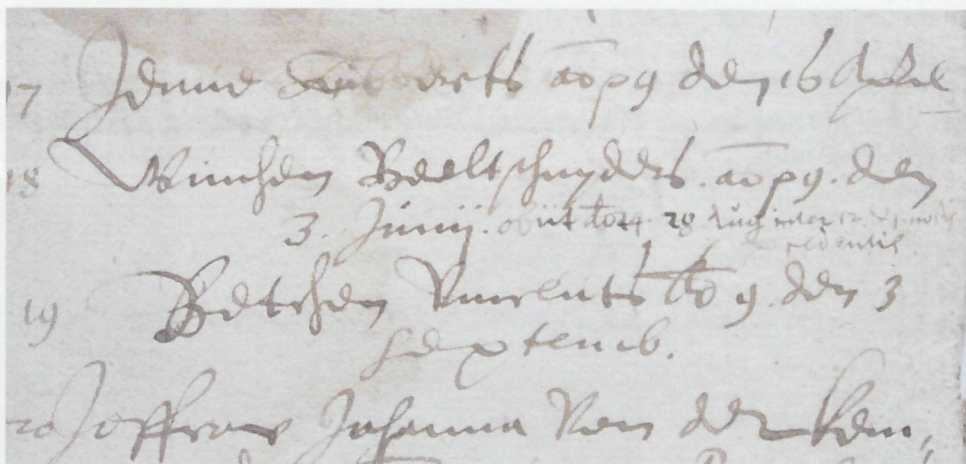
Het wapen is gedeeld: heraldisch rechts (voor de kijkers links) staat een schuinbalk beladen met drie zespuntige sterren; links staat een adelaar. Het schild is met een lint opgehangen aan een horizontaal stuk tak.

De heer Zeven gaf de suggestie dat adelaars (zonder sleutel op de borst, want die is van de familie Van Apeldoorn) nogal veel voorkomt bij families, bijvoorbeeld bij Van Steenberg en Bierwisch. Hij gaf voor de schuinbalk met sterren als mogelijkheid de familie Matenese. Met behulp van Google werd gevonden dat de schuinbalk met sterren ook voorkomt bij Wilbrenninck, Bodaert en Beeltsnijder.

In het lidmatenboek van Epe dat 1605 begint, staat een Winchen Beeltsnijders, die is overleden 'obiit A(nn)o (16)24, 28 augustus'. Dat is slechts één dag verschil met wat we op de steen lazen. Als deze dame hier in dit lidmatenregister is aangeduid met haar mans naam, dan komt het helemaal goed uit, want dan zou ze op basis van de tekst op de zerk kunnen zijn Wyntien Steenberchs, echtgenote van Gerrit Beeltsnijder.

Er staan enkele genealogieën op internet waarin het echtpaar Gerrit Jacobszoon Beeltsnijder met Wijnolda Jans Steenberg voorkomt. Een enkele noemt als overlijdensdatum voor Wijnolda 29 augustus 1624. Dat scheelt twee dagen met de tekst

op de zerk. Overigens: Wijnchen, Wyntien, Wijnolda, het zijn allemaal versies van dezelfde naam. Hoe namen werden gespeld, speelde in die tijd geen enkele rol. Gerrit Jacobs Beeltsnijder zou op 56-jarige leeftijd in 1626 in Epe zijn overleden, zijn vrouw zou volgens een website 24 jaar oud zijn geworden.

In het doopboek van Epe dat in 1605 begint, komen vier kinderen voor van Gerriet Jacobsen Beeltschnider. (De naam van de moeder werd er in die tijd niet bij geschreven.) De kinderen zijn: Derkien, 12 november 1609; Wijer, 3 november 1611; Jacobchen, 24 oktober 1613; en Jacob, 11 oktober 1618. Volgens een enkele genealogie op internet was er ook nog een dochter Woltertjen die in 1644 in Kampen met Jan Hermsen Rietberg trouwde. Later woonden er in Kampen nog Beeltsnijders die tot het patriciaat van deze stad zouden behoren.

Als Wyntien Steenberchs de moeder is geweest van Derkien van 1609 en haar broers en zuster, dan moet Wyntien in 1590 of eerder geboren zijn en dus minstens 34 jaar oud zijn geworden.

Het Wapenboek van VG meldt:

BEELTSNIJDER - in zilver een rode schuinbalk, beladen met drie gouden sterren. Helmtteken: tussen een zilveren vlucht een ster van het schild.

Bronnen: Muschart 32p, 33o, en brief van G.L. Meesters, 22-4-1985: *Adel in Epe, enige varianten*. N.B.: Meesters schetste hierin enkele Beeltsnijders wapens, waaronder een doorsneden wapen met boven Beeltsnijder en onder een adelaar.

Gerrit Jacobs Beeltsnijders erfgenamen bezaten in 1648 een huis en hof, met land, en nog een hofje van een half schepel in Epe, terwijl Johan Beeltsnijder tot Kampen eigenaar was van een verpacht huis en hof, met 27 morgen land in Vaassen. De familie Van Steenberghe exploiteerde in dat jaar - en eerder - een watermolen in Vaassen. Ook bezaten zij land in Emst (Vossenbroek).

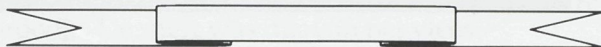
De tekst op de zerk kan op basis van het voorgaande als volgt worden gereconstrueerd:

A° 1624 DEN 27
 AUGUSTI IS IN DEN
 HERE GESTORVEN
 WYNTIEN STEEN-
 BERCHS, VROUW
 VAN GERRIT JACOBS
 BEELTSNIJDER, HIER
 BEGRAVEN

DANK

Met dank aan Evert de
 Jonge en Anton Zeven.

HERINNERINGEN VAN GERRIT VAN LAAR (1889-1980) VAN DE STEENDERBULT IN EMST

PETER STORK

24. Levering van rogge tijdens de oorlog 1914-1918.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog moest van de regering rogge worden geleverd. Dit werd opgeslagen op de zolder van het koetshuis van kasteel Cannenburg. Die zolder moest daartoe verstevigd worden omdat hij begon door te zakken. Het roggezaad moest goed schoon zijn; zo niet, dan moest het eerst schoongemaakt worden met behulp van de wanmolen van Labberton op het grasveld van het kasteel. Daarna werd het zaad in een schepel gedaan, met een latje afgestreken en gewogen hoe zwaar het was.

Er waren toen twee soorten rogge, de Petkuser en de Oude Gelderse rogge; de laatste was heel fijn van zaad. De Petkuser was veel grover, maar niet zo zwaar als de Oude Gelderse rogge die het meest uit Gortel kwam, maar ook van Jan van Westerveld Hzn. uit Emst, die de hoogste prijs kreeg. H. van Hoorn uit Gortel wilde graag een mud Petkuser zaaizaad hebben. Hij ging naar Jan van Huffelen in de Hertenkamp die daar boswachter was en vroeg hem of het mogelijk was een mud Oude Gelderse tegen Petkuser te ruilen. Dat vond Van Huffelen goed. Hij kreeg de Oude Gelderse met de intentie om het te laten malen voor het vee. Hij had echter ook brood nodig en zijn eigen voorraad Petkuser was op. Hij zei tegen zijn zoon: 'Zullen we dan maar wat van die splinters (de Oude Gelderse) naar de molen

*Op enkele plaatsen in de gemeente worden nog steeds ouderwetse graansoorten verbouwd, zoals deze haver op de Emsterenk.
(Foto: J. Meijer)*

brengen?' Toen het brood van de bakker terugkwam, merkte hij hoe lekker dat was; hij heeft dat zaad verder voor het broodbakken gebruikt. De zoon van Van Huffelen is later veldwachter in Epe geworden.

Wat werd er toen veel zaad verbouwd in onze gemeente. Nu wordt er alleen maar geroepen: 'Meer loon', maar niet: 'Er moet meer zaad worden verbouwd.' Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak, had iedere molenaar een hele voorraad tarwe. Nu leeft men bij de dag, maar er moet gespaard worden, niet alleen geld, maar ook in leeftocht, anders gaat een volk ten onder. Wij zien het wereldgebeuren, de honger die er is, maar het raakt ons niet. We leven eraan voorbij, maar toch is het onze diepe roeping om die mensen te helpen.

25. Op jacht met prins Hendrik in de Hertenkamp en in Niersen'.

Het was in de tijd dat Tutein Nolthenius opperhoutvester was van koningin Wilhelmina. In de Hertenkamp zaten heel veel konijnen. Zij waren ingevoerd van elders en vermenigvuldigden zich enorm.

Ik heb de jacht daarop als drijver meegemaakt. Wij moesten 's morgens om 8 uur beginnen te drijven: van de buitenranden naar binnen toe. Eerst het Muldersbos aan de Hanendorperweg. Dan gingen we naar het Jachthuis in de Hertenkamp. Aan de zuidkant van het huis verspreidden we ons langs de weg naar Vaassen. Wij waren met zestig drijvers en hadden allemaal een blikken plaat om de arm met een nummer erop en moesten altijd op dezelfde plaats lopen. Inmiddels kwam een wagen uit Het Loo om een tent voor het middagmaal op te zetten achter een opgeworpen heuvel voor het Jachthuis en onder de berken. Dit ten behoeve van prins Hendrik en de jachtheren. Wij deden nog twee driften tegen elkaar aan, vanaf de heuvel tot vóór het Jachthuis en vanaf de weg naar Vaassen daartegenaan. Beide driften waren niet groot. Het leverde 135 konijnen op en enkele hazen.

Daarna trokken we naar de noordkant van het Jachthuis tot aan de Bloemendaalseweg waarlangs een heel dicht dennenbos lag, wat nu kaalslag is geworden. Daar zaten veel konijnen in. Het bos was eerst aardig breed, maar liep smaller toe. Ondanks de zestig drijvers wilden de konijnen er niet uit en verdwenen in het hakhout. Daar gebeurde een ongeluk. De zoon van Tutein Nolthenius liep aan de noordkant op de Bloemendaalseweg op konijnen te schieten die de weg overliepen. Nu mag niet op konijnen worden geschoten in gaten van het bos waar drijvers geraakt kunnen worden. Hij deed het wel en drijver Willem Kamper werd in de hand door hagelkorrels geraakt. Ik liep naast hem en kreeg ook een korrel in de hand die nog steeds onder mijn vel zit en zichtbaar is. Men wilde Willem Kamper naar de dokter sturen, maar dat wilde hij niet, ondanks het feit dat hij zei ook hagel in zijn kont te hebben zitten en erg kwaad was. Men wilde hem echter weg hebben uit angst dat de prins het te weten zou komen. De zoon van de opperhoutvester hebben wij niet meer gezien. Die was vertrokken vóór het middagmaal was gebruikt. Er waren akers met snert door Het Loo bezorgd. Twee voor de drijvers en een voor de heren jagers. Voor de drijvers waren er ook een groot stuk worst en een langwerpige broodje. De snert was dik van het vlees.

Toen de jacht weer begon, liep de prins tussen de drijvers in. Dan riep de jagermeester: 'Drijvers opschieten.' De prins lachte er wat om en bleef tussen ons in lopen tot bij een nieuwe drift. Hij overtrad hiermee wel de etiquette, maar wij konden zien dat hij zeer genoot. De drijvers hadden de prins hoog want hij heeft veel goeds gedaan door de heide met de stoomploeg om te ploegen en te bebossen. Daar heeft hij zich krachtig voor ingezet.

Foto uit 1906 waarop prins Hendrik met opgeheven geweer staat te midden van het Gortelse jachtgezelschap. (Foto: collectie J. Huttinga)

DENKEND AAN OENE

COR VERWEIJ

GEMOBILISEERD IN OENE

Toen de Nederlandse regering in 1939 besloot het leger te mobiliseren, kreeg mijn vader op zijn verjaardag – hij werd op 29 augustus 34 jaar – een enkele reis Rotterdam-Oene. Oene, wie had in het smalle straatje in de Rotterdamse arbeidersbuurt waar ik opgroeide, ooit van Oene gehoord? Een atlas om te zien waar het dorp te vinden was, ontbrak. We hadden het voor het gemak maar over Gelderland, want daar konden we ons iets bij voorstellen.

Mijn vaders peloton werd gelegerd in de werkplaats van fietsenmaker – en zoveel meer – Westerink. In augustus 1940, drie maanden nadat ons land was bezet, mocht ik als achtjarige een deel van de zomervakantie doorbrengen bij de Westering. Mijn moeder bracht mij naar het allang verdwenen Maasstation en vroeg de conducteur en reizigers die

De oude boerderij (1847), verwoest door het opblazen van de Horsterbrug door terugtrekkende Duitsers

naar Apeldoorn gingen, een oogje in het zeil te houden. Dat gebeurde uit noodzaak, want er was geen geld voor nog een treinkaartje. De reis verliep vlekkeloos. In Apeldoorn wachtte mij een auto op, nou ja, de vrachtauto van Melkfabriek 'De Hoop', die de winkel van de coöperatie ter plaatse had bevoorraad.

En zo kwam ik in Oene dat ik met een gerekte U als Úne hoorde uit te spreken. Ik vond het prachtig. Je zag er zaken die in de stad verborgen voor je bleven. Zoals de smederij twee deuren verderop waar machtige paarden beslagen werden onder begeleiding van het geluid van metaal op metaal en van een indringende stank van verbrand hoorn.

Of ik kon fietsen? Nee, daar was het nog niet van gekomen, want daar had je een fiets voor nodig. In de stad huurde je weleens voor een paar centen een step die wij autoped noemden. Dus werd ik op een wat te hoge fiets gehesen en binnen de kortste keren kon ik fietsen. Bij een fietsenmaker is het in elkaar zetten van een rij-

Foto links: Arend ('Aant') Jan van Tongeren (1887-1977).

Foto rechts: Geertruida van Tongeren-van de Wetering (1885-1972) in de Dorpsstraat van Oene (1967).

Foto midden: In de hof op de bank Aartje van Tongeren, Geertruida van Tongeren-van de Wetering en mijn moeder.

wiel geen al te groot probleem. Het stuur toverde de smid om tot een racestuur waardoor een wat merkwaardig geheel ontstond. Maar een fiets had ik.

Ook verder viel in een dorp als Oene veel voor een stadsjongetje te ontdekken. Zo stond in een houten garage bij Westerink de brandweerauto van het dorp. Een uniek exemplaar dat zich moeilijk laat omschrijven maar nu goud waard zou zijn. Achter de werkplaats groeide een boom met echte pruimen, en daar weer achter was een wei met vruchtbomen waar nu de openbare lagere school De Bongerd staat. Op een zondag gingen we naar Tongeren met als sensatie de dikke boom, die we met zijn vieren net konden omspannen.

Mijn vader had nogal wat kennissen in het dorp opgedaan waardoor ik in de zomer van 1941 bij de familie Hassink van De Voorn mocht komen. Dat was het helemaal voor me. Een boerderij met alles erop en eraan. Schitterende stamboekpaarden, roodbonte MRIJ-koeien, kippen. Ik mocht 'helpen' door eieren te zoeken of de slijpsteen te draaien. Teunis Hassink Azn. moedigde me aan met een kreet die ik nog weleens hanteer: 'Helder op, Corrie.'

De boerin, de vriendelijke Egberdina Hassink-Kloosterboer, bad voor het eten luidop het Onze Vader, iets wat ik niet gewend was, maar ik vond het interessant en leerde al snel de woorden, zonder veel begrip van de betekenis. Op zondag ging ik mee naar de kerk in een koetsje. De rit was mooi, maar de dienst duurde wel wat lang.

Een bijzondere belevens was een bezoek aan Deventer met Dina en Aaltje die me een boek gaven, een echt boek! *Willem Roda*, mijn favoriete jeugdboek dat nog altijd bij me in de kast staat.

DE SITUATIE IN ROTTERDAM WORDT NIJPENDER

Dan wordt het 1943. Mijn ouders vonden de omstandigheden in Rotterdam te gevaarlijk worden. Het bombardement van 31 maart op een ander stadsdeel waarbij 400 mensen omkwamen, zal daar wel niet vreemd aan zijn geweest. Daarbij kwam dat mijn vader werd gezocht door de bezetters. En zo kwam ik weer in Oene, maar nu voor langere tijd en wel bij de familie Van Tongeren aan de Horsterbrug. Dit deel van de gemeente behoort officieel weliswaar tot Epe, maar voor mij is het Oene. Ik kende de familie niet, maar vanaf het begin werd ik als vanzelfsprekend in het gezin opgenomen. De Van Tongerens woonden in een in mijn ogen mooie, oude boerderij van het T-type die dateerde uit 1847. De stookplaats in de 'mooie kamer' was voorzien van Delfts blauwe tegels. In de 'wimme'¹⁾ hingen hammen, rookvlees en metworst. In de keuken stond het fornuis dat werd gestookt met hout dat met een langwagen uit 'de' bos achter Epe werd gehaald. Via een tussendeur kwam je op de deel, met rechts de grupstal met erboven de hilde en links onder andere de paardenstal. De vloer was van leem. Voor het huis bomen die er nog altijd staan en verder 'koakhuus', schuur, hooiberg, 'miete'²⁾ en mestvaalt. Achter de 'baarg' de boom met 'wichterties'³⁾, smakelijke kleine pruimen. Ten noorden van het huis de hof met vruchtbomen, bessenstruiken, rododendrons, buxushaagjes en de moestuin die aan de oostkant werd begrensd door de 'beake'. En dan de levende have: twee paarden, koeien, varkens, kippen, konijnen, een rijk geheel.

EN DUS OOK NAAR SCHOOL IN OENE

Een elfjarige moet echter ook naar school, in dit geval naar de openbare in het Oener dorp. Zat ik in Rotterdam in de zesde klas van een jongensschool op enkele honderden meters van ons huis, hier kwam ik in de zevende, samen met jongens en meisjes uit het zesde en achtste leerjaar in één lokaal. De afstand van en naar school legde je lopende op je klompen af, ook tussen de middag. Bij het kerkhof huisden in de heg langs de Nieuwe Wetering meikevers. Die vingende we, bonden een garendraadje aan een poot zodat we het diertje konden volgen als we het weer lieten vliegen. Ook hielden we ons bezig met het vruchteloos strikken van snoeken met dun ijzerdraad dat we in onze klompen droegen. Een illegale bezigheid die,

De Voorn, aan de Ijsseldijk 8. Na de bedijking van de IJssel, eind 14e eeuw, is er in 1401 al van bewoning sprake op de plaats waar nu De Grote Voorn staat. In deze T-vorm boerderij of rivierenlandschap-boerderij bevindt zich een woonkamer en keuken die geheel is betegeld. De familie Hassink woont al jaren op deze boerderij.

als je door veldwachter Platenkamp werd betrappt, een schop onder je kont opleverde.

Van de lessen is me bijgebleven dat vooral het rekenonderwijs sterk afweek van dat in Rotterdam. Daar was ik onder andere eindeloos getraind in rijen sommen zoals het goochelen met breuken. Maar in Oene ging het bijvoorbeeld over varkens die een slager kocht, slachtte en verkocht in onderdelen. Wat was zijn winst? Als meester Dijkema zich een gemakkelijke middag had beloofd, schreef hij een paar sommen op het bord, vermenigvuldigingen en delingen met getallen van vier cijfers. Had je die af en goed, dan mocht je naar huis. Het mooiste was dan natuurlijk als je als eerste weer buiten stond. Opmerkelijk was de aanwezigheid van een telefoon in het lokaal. Daarmee maakte meester een enkele keer verbinding met de centrale in Deventer en mocht je met de telefoniste een praatje maken. Voor zover ik weet, was ik het enige stadsjongetje op school en ik wilde er wel 'bij horen'. Daarom leerde ik snel het streekdialect en was daarmee ingeburgerd.

BEZIGHEDEN OP EN ROND DE BOERDERIJ

Ik wilde veel en mocht veel. Distels maaien in de wei, melken, bij de 'motte' blijven als die moest biggen, in alle vroegte mee op de fiets om enkele bijenvolken naar de hei achter Epe te brengen, met een tochtige koe naar de stier van de Vereniging, helpen op de dorsmachine, hooien enz. Het hooi moest natuurlijk naar de berg worden vervoerd en zittend bovenop de hoog opgetaste vracht had je een prachtig uitzicht. 'Denk erom dat je in het midden blijft!' Maar ook roggeschoven (gaarven) binden op de Zuukerenk, niet zo'n leuk karweitje want vooral je duimen hadden daaronder te lijden. Daar stond tegenover de gezelligheid van het koffiedrinken met dik beboterde 'stoete', terwijl je op een schoof zat.

Op zondagmorgen ging ik met mijn pleegvader enkele keren naar de pinken die liepen in de 'weerd', de uiterwaard van de IJssel, mijn mooi-weer-rivier, omdat volgens mij dan altijd de zon scheen. Hij nam me ook mee naar Kuinre - of was het Vollenhove? - waar in de kort ervoor drooggevalle Noordoostpolder ook jongvee van hem weidde.

Het werken met de paarden was

echter het mooiste. Er was toen in het kanaal nog vaart van schepen met hoog opgetaste turf, veelal voortgedreven door de wind of getrokken door een lid van het schippersgezin in een 'zeale'. Verder brachten schippers pakjes en pakken aan met beurtschepen die namen droegen als 'Risico' en 'Volharding'. Nadat de vracht was gelost, moest die naar besteladressen, vooral in Epe, worden gebracht. Je kwam

Mijn pleegouders Van Tongeren

*Bij de noodbrug: ... Beekman, Jan Willem v.d. Hel, Cor Verweij, Ep van Tongeren
en ... Konijnenberg*

‘overall’. Ook werkten mijn volwassen pleegbroers met de paarden bij boeren die niet over trekkracht beschikten. Ik mocht graag mee.

In de buurt vond ik het ook plezierig. Regelmatig was ik te vinden bij alleenstaande buurman Aart Bredenoord om het blad *De Boerderij* te lezen en te orenen over de erin afgebeelde paarden. Van hem leerde ik een kreet van waarschijnlijk de kermis die ik nooit meer heb vergeten: ‘Hier kun je zien wat je nog nooit gezien hebt: Eén naakt en twee zonder hemd. Eén boer sch.. meer dan 100 kanarievogels. Twaalf boerenmeiden hebben 24 billen.’ Wat je jong leert, zeker als het ondeugend is, vergeet je niet meer. Ook bij bakker Lenselink, enkele huizen verderop, was ik vaak. Daar viel altijd wat te doen en... te snoepen. Zo moest het witbrood, dat uit de met rijshout op temperatuur gebrachte oven werd gehaald, aan de bovenkant bestreken worden met een natgemaakte stoffer, waardoor de korst ging glimmen.

VERHALEN OVER ‘VROGGER’

De verhalen van mijn pleegmoeder over ‘vrogger’ waren zeer aan mij besteed. Hoe zij school had gegaan op het Klooster in verband met een verbouwing of zoiets. Van ‘barkenwien’ die de mensen maakten van het sap van de berkenboom. Maar mijn fantasie werd het meest geprikkeld door de oversteek die de Kozakken in de Franse tijd bij Vorchten over de IJssel zouden hebben gemaakt. Vele jaren later ben ik erachter gekomen dat die mondelinge overlevering grotendeels klopte. En dan het lied over die onderwijzeres aan de ‘Bibler Schöele’ met haar veel te korte rokjes en mouwen. ‘Oh Úne, Úne, Úne, heel Nederland kent oe. Ie maakt zo’n grote name met dat blote armsgedoe.’ Zoiets.

TERUG NAAR ROTTERDAM EN WEER NAAR OENE

Aan dit rijke leven kwam in augustus 1943 een eind, want ik moest in Rotterdam naar het voortgezet onderwijs. Mijn moeder haalde me op en met tranen in mijn ogen nam ik afscheid. Ook mijn kleine pleegmoeder had het moeilijk: 'Dat doe 'k nooit weer.'

Met de winter van 1944-45 breekt voor het westen van het land de zwartste tijd van de oorlog aan: de Hongerwinter. Ik wilde al te graag terug naar mijn pleegouders. Kort na Nieuwjaar vertrokken mijn moeder, tante en ik op de fiets uit Rotterdam. Na een tocht van drie dagen vol spanning arriveerden we aan de Horsterbrug. De eerste woorden van mijn pleegmoeder bij aankomst, iets wat je altijd bijblijft, waren: 'Ik had oe al veul eerder verwacht.'

Algauw had ik mijn plekje weer gevonden en het leven van toen opgepakt. Er was echter één groot verschil: ik hoefde niet naar school, en dat vond ik geen straf. Onderwijs is mooi, maar het kost wel veel vrije tijd. De situatie was echter grimmiger dan twee jaar eerder: de oorlog kwam dichterbij en het 'veilige' platteland bleek gevaarlijker dan dat ik in de stad had meegemaakt. In februari 1945 - een van de buurjongens was jarig en we speelden voetbal op het veldje bij Bredenoord - reed een auto met Duitsers de brug over. Als uit het niets dook een geallieerd jachtvliegtuig op dat het voertuig beschoot. Een van de inzittenden verloor daarbij zijn been en is, naar ik meen, later overleden. Wat ik niet meer zal vergeten, is de bruine schoen die we vonden, waarvan het bovenleer aan flarden was geschoten en de zool nog vrijwel nieuw was.

BOMBARDEMENT OP OENE

Een maand later, 22 maart 1945. Om een uur of half vijf ga ik van de bakker naar huis voor het brood eten. (De dagindeling is streng op de boerderij.) Ik groet oud-klasgenoten die van de ambachtsschool op weg zijn naar huis. Korte tijd later is een van hen gedood door scherfbommen die zijn afgeworpen door vijf vliegtuigen van de Amerikaanse luchtmacht. Veertien doden en 25 gewonden, en dat in een dorp van rond 800 inwoners. Vreselijk. Ik heb lange tijd gedacht dat het bombar-

DE ZONDIGE BLOOTE ARMEN.

Het Geldersche dorpje Oene, gemeente Epe, spreekt druk over de bloote armen van een onderwijzeresje. En de critiek, die immers wel meer wreed is, liep uit op de schorsing van het meisje in haar betrekking.

De zaak zit zoo. Het onderwijzeresje, werkzaam aan de Christelijke school, kwam naar het Veluwsche dorpje uit het groote Amsterdam. Haar begrip van de mode en hoe men die, als vrouw, moet volgen, was ietwat ruimer dan men van de puriteinsche Veluwers mocht verwachten. Het vonnis, over haar geveld, steunde op de overwegingen, dat de mouwen in haar japonnetjes, die toch al te wereldsch luchtig zouden zijn, „te kort” waren. Maar nog erger was het, dat het meisje dikwijls met den auto-dienst, die Oene met de Deventer „wereld” verbindt, naar de koekstad ging. Men vreesde van Deventer de groote-stadsgevaaren — die zelfs door Deventenaren wellicht nimmer als aanwezig zijn bevroed. Ten slotte bezocht zij niet de door het schoolbestuur, als noodig voor haar zieleheil, gewenschte kerk. De schorsing is gevolgd door aanstelling van een tijdelijke leerkracht in haar plaats. De zaak is ter afdoening gesteld in handen van den Schoolraad.

Uit: 'Het Vaderland', 10 juli 1926

dement het gevolg was van een of ander ongeluk waaraan de waanzin van oorlogen rijk is. Nu weet ik dat het anders ligt. Het was gericht op het kruispunt van wegen midden in het dorp...

In diezelfde tijd voeren er schepen met 'Kartoffeln' door het kanaal. Een ervan werd beschoten ter hoogte van Zuuk. De piepers bleken zeer explosief te zijn: er volgde een geweldige ontploffing. Stukken scheepswand waren honderden meters verderop te vinden. Ik erheen op de fiets, zoals ook anderen. Maar we werden teruggestuurd en in angst sprong ik in een van de eenmangaten die langs de weg waren gegraven. Een gat verderop zag ik dominee Van de Pol van Oene.

Met Pasen, op 1 april 's morgens, we zaten aan de eieren, weer een beschieting bij de brug. Ik vluchtte met de puddingpan die ik mocht leeg lepelen, door de wei naar burenen in de Boshoeck. Ik was zo bang geworden dat ze me 's avonds moesten ophalen.

Een week of twee later brachten de Duitsers springladingen aan onder de brug. Het werd toen echt gevaarlijk, want ondergrondse strijders kwamen op de boerderij om te voorkomen dat de brug zou worden opgeblazen. Maar ook terugtrekkende Duitse militairen vonden hier onderdak. Mijn pleegmoeder, de jongste pleegbroer en ik vertrokken naar een veilige plek bij vroegere burenen in Zuuk. Gelukkig kwam het bij de Horsterbrug niet tot een treffen tussen Duitsers en verzetsstrijders zoals bij de Klementbrug in Heerde waar op 13 april 1945 twaalf mensen het leven lieten.

De bommen onder de Horsterbrug werden tot ontploffing gebracht waardoor de boerderij onherstelbaar werd beschadigd. Toen we na enkele dagen terugkeerden, waren we bevrijd, maar de slopers waren bezig met de bouwval van de boerderij. Ik zie nog voor me hoe de blauwe haardtegels in stukken werden gehakt. De schuur was blijven staan, zodat we toch onderdak hadden en houten britsen zijn gauw getimmerd.

Cor op de roggeakker (augustus 1940) en als aankomend boer

UITEINDELIJK TOCH WEER RICHTING ROTTERDAM

Ik bleef nog maanden, maar terugkeer naar Rotterdam was onafwendbaar. Een vrachtauto van Gosschalk bracht me tot Gouda, de laatste kilometers naar Rotterdam trapte ik op mijn jongensfiets weg. Toen de zomervakantie voorbij was, ging ik weer naar school. Geen koeien en paarden, maar boeken en schriften. Einde aan het vrije leven. Terug in het gareel waar het dagritme werd bepaald door het lesrooster. Een slechte ruil, maar het was niet anders. In de vakanties erna probeerde ik, als het ook maar even kon, de reis naar Oene te ondernemen.

En nu? Ja, ik kom er nog steeds. Veel is veranderd, zo is nog maar een van mijn pleegzusters en -broers in leven, maar de plaats waar ik veel heb meegemaakt, heb leren fietsen en zwemmen en zoveel andere zaken die belangrijk zijn voor een mensenleven, heeft nog altijd een warme plek bij me. Mijn pleegouders, Arend ('Aant') Jan van Tongeren en Geertruida van Tongeren-van de Wetering ben ik dankbaar voor wat zij voor me hebben gedaan.

Denkend aan Oene?... Mooi!

NOTEN

- 1) Wimme = samenstel van stokken aan de zoldering om worst en spek aan te hangen.
- 2) Miete = mijt (opgetast hooi of korenschoven). Volgens Van Dale ook hooizolder boven een stal.
- 3) Zeale = zeel, onderdeel van een paardentuig.

GERARD BILDERS (1838-1865)

DIANNE HAMER

In *Ampt Epe* nr. 147 (juni 2004) is onderstaande tekst, geschreven door de kunstenaar Gerard Bilders, afgedrukt:

'Vaassen bij Apeldoorn 4 September 1864.

HOOGGEACHTE HEER!

Sedert eenigen tijd heb ik Amsterdam achter den rug en verheug mij in het buitenleven met tamelijk slecht weêr. Mijne vroegere plannen om naar Eemnes of naar Leuvenum bij Harderwijk te gaan zijn in duigen gevallen, het laatste voornamelijk, omdat ik de reeds vrij lange avonden vreesde, die ik pratende met niemand anders dan met een ouden boer zou moeten doorbrengen. Met Vaassen is het iets anders. Ik wist, dat ik aldaar eenige vrienden en collega's zou aantreffen, onder anderen Kruseman van Elten, de Haas, Everdingen, enz. hetgeen het hier voor mij veel gezelliger maakt. Maar met het weder ziet het er bedroefd uit. Veel kou, veel regen en daardoor veel vocht maken het buiten zitten voor mij tot iets, waarmede ik zeer voorzigtig moet zijn: de warme tijd is voorbij. (...)

Maar Vaassen is een heerlijk land. Wat een eikenhout! Ik heb het nergens zoo gezien. En welk een regt grootsch kasteel is die Kannenburgh! Doch ik moet eindigen.

Oosterbeek 16 September 1864.

HOOGGEACHTE HEER!

Sedert maandag 12 September heb ik Vaassen verlaten, weggejaagd door ijsselijk slecht weder, zoodat ik daar in achttien dagen zoo goed als niets heb uitgevoerd, en ook naar Oosterbeek terug gedreven door eene ongesteldheid, namelijk gevatte koude, die mij akelig genoeg heeft gemaakt. Sedert maandag is de doktor bezig mij op te lappen, en hoewel ik mij nog niet volkomen plezierig gevoel en nog al pijnlijk in de ingewanden blijf, is er toch reeds heel veel beterschap. Maar het weêr blijft razend slecht, zoodat ik geloof, mijne portefeuille wel gesloten te kunnen houden. Het maakt mij zeer verdrietig ook dezen zomer weder slecht gestudeerd te hebben. Mijn vader is nog hier, ook eenige andere mannen van het vak, zoo als Hanedoes, Mauve, nog een Maris, enz.'

Wie was deze schilder? **Albertus Gerardus Bilders**, Gerard genoemd, werd op 9 december 1838 in Utrecht geboren als zoon van de landschapschilder Johannes Warnardus Bilders (1811-1890) en Luise Friederike Staudenmayer. Zijn jeugd bracht Gerard afwisselend door in Utrecht en Oosterbeek. Zijn eerste schilder- en tekenlessen kreeg Gerard van zijn vader, die in Oosterbeek een groep leerlingen

om zich heen had verzameld, onder wie de gebroeders Maris, Gabriël en Mauve.

In het midden van de 19^e eeuw was de trek van kunstenaars naar het platteland traditie geworden. Kunstenaars moesten, al vanaf de Renaissance, in staat zijn hun figuren op een aannemelijke en goede wijze in de ruimte van het schilderij te plaatsen, hiervoor was kennis van het landschap onontbeerlijk. Langzaam maar zeker ontwikkelde de weergave van het landschap zich tot een zelfstandig genre binnen de schilderkunst, dat zeer populair werd bij het publiek. Het werd daarom lonend voor kunstenaars om buiten de stad te gaan werken en zo ontstonden er kunstenaarsgemeenschappen. Een voorbeeld daarvan was in Frankrijk Barbizon,

een dorpje vlak bij Fontainebleau, waar zich tussen 1830 en 1860 een aantal kunstenaars vestigde. Hier ontstond de School van Barbizon, een voorloper van het impressionisme en een voorbeeld voor de schilders in Oosterbeek. Kenmerkend voor de schilderij van Barbizon was dat de schilder zich niet tegenover, maar midden in het landschap

plaatste: 'Heb jij geen zin eens door het hoge gras te rollen? Wat zou ik graag een koe zijn en voelen hoe het is om met de staart in de lucht door de weide te draven luid loeiend van plezier!' schreef Anton Mauve (1838-1888) enthousiast aan zijn vriend Willem Maris (1844-1910). De schilders wilden de frisheid van gras, de geur van bladeren, de vochtigheid van de lucht uitbeelden op het schilderdoek, dus stemming, atmosfeer, warmte, geur, licht en donker. De Oosterbeekse schilders zetten zich af tegen het academische schilderen, tegen ingesleten tradities en hun liefde voor de natuur leidde ertoe dat zij deze zo werkelijk mogelijk wilden weergeven. Zij bewonderden de 17^e-eeuwse landschappen, maar wilden deze niet slaafs kopiëren. Uit deze groep Oosterbeekse schilders kwamen er een aantal voort die later de kern van de bekendere Haagse School vormden.

Johannes Warnardus Bilders was zeer gecharmeerd van de hoge ouderdom van de streek rond Oosterbeek, hij had bijvoorbeeld voor een bomengroep bij Wolfheze, waarover allerlei verhalen rondgingen, de naam 'wodanseiken' bedacht. De wijze waarop Bilders sr. zich uitte over het landschap was religieus getint en zijn rol als gerespecteerd kunstenaar met vaderlijke adviezen voor aankomende talenten was belangrijk voor de ontwikkeling van deze kunstenaarskolonie langs de Veluwezoom. Hij verkleedde zich als opperpriester en doopte nieuwkomers plechtig. Zijn

zoon Gerard sprak over de vrije natuur als de plaats 'waar reine begeerten ontstaan'.

Toen Gerard 17 jaar was en besloten had dat hij veeschilder wilde worden, ontmoette hij door toedoen van zijn vader de rijke letterkundige Johannes Kneppelhout, die als 'Klikspaan' bekend werd met zijn schetsen van het studentenleven. Kneppelhout woonde in Oosterbeek op de 'Hemelsche Berg'. Deze stelde voor Gerards opvoeding geheel op zich te nemen, hij was een voorstander van een 'vaderlijke vriendschap' om talentvolle jonge mensen 'dichterlijk gevoel' bij te brengen. Kneppelhout stuurde Gerard, die hij beschouwde als een 'jeugdige woesteling', naar Den Haag om hem enige beschaving bij te brengen. Gerard woonde daar van 1856 tot 1858 bij H.J. Dirksen, een leraar Frans, die hem taallessen gaf, maar hij mocht ook tekenlessen volgen aan de Haagse Teekenacademie en hij ging in de leer bij veeschilder Simon van den Berg (1812-1891). Van den Berg was directeur van het Mauritshuis en gaf Gerard toestemming oude meesters te kopiëren, in 1857 droeg hij Gerard voor als lid van het Haagse kunstenaarsgenootschap Pulchri Studio. Maar Gerard miste de natuur en iedere zomer vertrok hij naar Oosterbeek; onder invloed van zijn vader ging hij zich meer toeleggen op het schilderen van landschappen.

Sinds de winter van 1857/58 had Gerard veel last van chronische hoestbuien, daarom regelde Kneppelhout voor hem een verblijf in Zwitserland, in het atelier van de landschaps- en dierenschilder Charles Humbert (1813-1881). Hij maakte een studiereis door de Zwitserse Alpen met de jonge graaf Auguste de Pourtalès, die hij bij Humbert had leren kennen. Gerard schilderde vergezichten, maar hij hield meer van het Hollandse landschap. Hij schreef aan Kneppelhout: 'De natuur was (...) zo geweldig dat ik mij in staat van stomme verwondering bevond en onbekwaam was iets van die verschrikkelijke bergen te maken. Ik begrijp die bergen niet helemaal en onwillekeurig zoek ik in de Zwitserse natuur wat mij aan Holland herinnert.'

In 1859 ging Gerard in Amsterdam wonen, waar hij schilders als August Allebé (1838-1927), Diederik Jamin (1838-1865) en Adolphe Artz (1838-1890) ontmoette en

de kunstenaarssociëteit *Arti et Amicitiae* bezocht. De financiële ondersteuning van Kneppelhout was beëindigd omdat deze teleurgesteld was in het uitblijven van succes. Gerard verkocht inderdaad weinig van zijn werk.

In 1860 bezocht Gerard een tentoonstelling van

moderne kunst in Brussel, waar hij de meesters van de School van Barbizon leerde kennen. In dit werk zag hij wat hij al langer aan het zoeken was en hij schreef daarover in zijn dagboek: 'Ik zoek naar een toon, dien wij gekleurd-grijs noemen; dat is alle kleuren, hoe sterk ook, zoodanig tot één geheel gebracht, dat ze den indruk geven van een geurig, warm grijs. Doch ik voor mij vind nog maar altijd grijs van keukenmeidenjaponnen, wit en zwart, peper en zout of op zijn hoogst een slap melkchocoladekleurtje. Om het sentiment van het grijze, zelfs in het krachtigste groen, te houden is verbazend moeylijk, en die het uitvindt is een gelukkig sterveling.' En hij schreef aan Kneppelhout: 'Ik heb er schilderijen gezien, waar ik niet van droomde en al datgene in vond wat mijn hart begeert. Eenheid, rust, ernst en vooral eene onverklaarbare intimiteit met de natuur troffen mij in die schilderijen.'

De landschappen die Gerard Bilders schilderde in de vijf jaar die hij nog te leven had na zijn bezoek aan Brussel, worden gekenmerkt door een rustige, intieme sfeer, net zoals in het werk van de Fransen die hij bewonderde. Hierbij was het 17^e-eeuwse Hollandse landschap de gemeenschappelijke inspiratiebron, met Jacob van Ruysdael als favoriet. Gerard schreef in een brief over Van Ruysdael: '... Hij is toch de ware dichter. (...) Indien poëzy ernstig en grootsch is uit te drukken, dan heeft Ruysdael het gedaan.'

Vanaf 1862 vertoonde Gerard de eerste verschijnselen van tuberculose en ging tijdelijk bij zijn vader wonen. Bilders sr. had zich in de tussentijd in Amsterdam gevestigd met het oog op zijn arbeidspostie en de opvoeding van zijn kinderen. Hij

ging met zijn gezin op een bovenhuis aan de Prinsengracht wonen. In het begin leek het voor iedereen een gevangenis: de overgang van het buiten wonen naar de stad was groot.

In februari 1864 logeerde Gerard in Brussel bij zijn zus Caroline, die getrouwd was met de schilder J.H.L. de Haas (1832-1908). 's Zomers werkte hij met zijn zwager in Vaassen en Oosterbeek waar hij opnieuw kouvatte. In november ging zijn gezondheid sterk achteruit en hij trok weer bij zijn vader in. Bilders sr. zat dag en nacht aan het bed van zijn zoon en schreef korte briefjes over zijn lichamelijke en geestelijke welstand aan Kneppelhout: 'Ik heb den goeden en geduldigen lijder eens attent gemaakt op zijne gevaarlijke positie en hoe wenschelijk het was, dat hij daar toch ernstig over zou denken. Hij antwoordde mij heel kalm, dat, hoewel ik zijn vader was, dit eene zaak was alleen tusschen God en hem en hij met zijne denkbeelden heel gerust den dood te gemoet hoopte te gaan.'

Na een kleine opleving in het begin van 1865 stierf Gerard op 8 maart, 27 jaar oud. De begrafenis vond plaats op 11 maart en tot de slippendragers behoorden Anton Mauve, August Allebé en Adolphe Artz.

Het oeuvre van Gerard Bilders bestaat uit tekeningen, vooral dier- en landschapsstudies, uit schilderijen, die onder meer deel uitmaken van de collecties van het Rijksmuseum Amsterdam, het Van Gogh Museum, het museum in Arnhem, het Haagse Gemeentemuseum, het Kröller-Müllermuseum en de Hermitage in St. Petersburg. Vooral belangrijk waren zijn dagboeken en brieven, die in 1868 en 1876 door Kneppelhout werden uitgegeven. Hier spreekt zijn onvoorwaardelijke liefde uit voor de natuur en zijn zoektocht naar een sfeervolle, intieme weergave.

LITERATUUR

- A.G. Bilders, *Brieven en dagboek* (2 delen). A.W. Sijthoff, Leiden 1876 (tweede druk), p. 370-373.
- Jeroen Kapelle, *Magie van de Veluwezoom*, Arnhem 2006, p. 40/46, 85/103.
- Judikje Kiers, Wiepke Loos, Henk van Os, Fieke Tissink, Annemarie Vels Heijn, *Een eeuw Apart, Het Rijksmuseum en de Nederlandse schilderkunst*, Amsterdam 1993, p. 7, 32, 40-43, 94-95, 113.
- J. Knoef, *Een eeuw Nederlandse schilderkunst*, Amsterdam 1948, p. 87, 91, 95.
- J. Knoef, *Van Romantiek tot Realisme*, 's-Gravenhage 1947, p. 213-222.
- R. de Leeuw, J. Sillevius, Ch. Dumas, *De Haagse School, Hollandse meesters van de 19de eeuw*, Den Haag 1983, p. 160-165.
- G.H. Marius, *De Hollandsche schilderkunst in de negentiende eeuw*, 's-Gravenhage 1920, p. 82, 88, 99, 100, 106, 133, 152, 161, 197, 235.
- Ronald de Leeuw, Jenny Reynaerts en Benno Tempel, *Meesters van de Romantiek, Nederlandse kunstenaars 1800/1850*, Zwolle 2005, p. 14.
- A.B.C. Schutte, 'Gerard Bilders 1838-1865, Landschapschilder', *Biografisch Woordenboek Gelderland*, deel 4, Hilversum 2004.
- Pieter van Wissing, 'De Oosterbeekse school 1840-1870', *Geschiedenis van Gelderland, De canon van het Gelders verleden*, Zutphen 2010, p. 135-139.
- Josephine Woldring, *Hollandse Romantiek, Schilders van het dagelijks leven in de 19^e eeuw*, Alkmaar 2001, p. 13-17.

HET VOORBIJE THUIS (4)

LIJDA VAN DEN BREMEN-JONKER

'De nije buurte' lag achter het weiland en de kippenloop opzij van het erf van mijn ouderhuis. In mijn eerste beleven was het weiland groot en het stukje buurt ver weg. Want hoe jong was ik helemaal... drie of vier jaar?

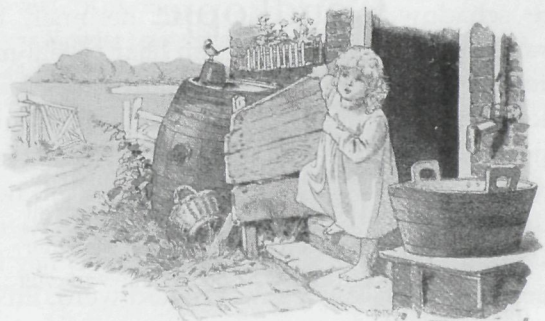
Hier gaan mijn gedachten automatisch terug naar een zomermorgen lang geleden. Ik zie mezelf op de stoep onder de luifel bij de keukendeur zitten met het ponnetje over de knieën getrokken. Mijn blote voetjes zoeken de warmte van de zon die in een brede baan over de stoeptegels glijdt. In het kippenhok kraait de haan en de kippen kakelen of ze zeggen willen: 'Laat ons eruit.'

Vooraan, in de hoek bij het hofpad en de meidoornhaag die met de Zuukerenkweg meeloopt, wachten de daar vastgebonden koeien om gemolken te worden. De melkbussen staan op een rijtje bij het hek en de poes zit op het melkkarretje bij de open bus waarop de 'teemse' staat. Zal ze het wagen om erin te springen...? Een 'heui' geroep vanuit de wei weerhoudt haar. Vanaf mijn plekje in de zon zie ik nog net de pet van m'n vader, die - vet en wel - zachtjes meedeint op de adem van het koeienlijf. Een paar mussen scharrelen in het al warme zand opzij van het huis onder het keukenraam. Hun getjilp is even vertrouwd als de andere geluiden op het boerenbedrijf uit die tijd. Verder is de morgen nog stil.

Ik hoor mijn moeder op de deel rommelen en even later loopt ze met een grote pan naar het kippenhok achter de pruimenboom. Ze trekt de schuif voor het loopgat op en zet deze vast. En op haar lokkende 'tuu tu tu tu tuut' komt de hele harem even later naar buiten rennen om de kippenloop grondig op de kop te zetten, op zoek naar eten. Nadat mama de eieren heeft uitgehaald, komt ze weer naar buiten, doet de deur op de knip en loopt naar me toe. En haar lieve, ietwat hese stem zingt:

*Goudkopje, Goudkopje,
wat heb je gedaan?
In je ponnetje buiten
en geen kousjes nog aan?*

Later – op school – lazen we het verhaal over Goudkopje die van huis wegliep en weer gevonden werd. Maar dat meisje had mooie blonde krulletjes, ik ben nooit van huis weggelopen en de school lag nog in een ver denkverschiet. Voorlopig mocht ik eerst de buurt gaan verkennen. Deze begon achter de heg voorbij het hofpad, waar donkerrode en bleekroze pioenrozen wedijverden met de kleuren van de ‘padseringen’, zinnia’s, een enkele begonia en het rode ‘kooltje vuur’. Vooral in de vroege morgen rook het er zo lekker.

In mijn jeugd was de Zuukerenkweg nog verhard met grind en leem. De weg werd onderhouden door een ‘wegwerker’. Naar ik me nu te herinneren was dit bij ons in de buurt Steenvoort. Ter hoogte van de Spiekerweg lag, half verscholen in de meidoornhaag langs onze wei, altijd wel wat grind en leem voor het onderhoud van de weg. Ik neem aan dat het op zich vrij zwaar werk was, maar de bedaalde manier van werken deed dat niet vermoeden. Trouwens, bij slecht weer was er altijd wel een stukje warmte en een kop koffie in een dichtbijgelegen keuken.

De brandput aan het begin van de Spiekerweg was een geliefde speelplek voor de jeugd. En het werd helemaal spannend als de spuitgasten de put kwamen testen. De brandweerwagen werd geparkeerd, slangen werden uitgerold en de spanning liep op. Het ‘*iej dörf et toch niet*’ was niet van de lucht... totdat een al dan niet verwachte waterstraal je kletsnat spoot. Ik geloof dat er geen buurkind te vinden is dat geen nat pak opgelopen heeft. De avond kon niet meer stuk. Maar bij brand werd het ‘menens’ en de hele buurt leefde mee. We hebben het allemaal meegeemaakt. De dichtstbijzijnde keuken werd te klein, de potten koffie trouwens ook, en de kachel stond roodgloeiend te wezen. Ik zie nog een van de brandweertenten, bibberend van ellende, haast boven op de kachel zitten met de koffiekop in zijn verkleumde handen.

Zo, nu wordt het dan toch echt tijd om ‘de nieje buurte’ in te wandelen. Daar we in het eerste deel van dit verhaal het huis, waar eertijds onder andere de families Kamphuis en Nijhof woonden, uitgebreid behandeld hebben, lopen we nu maar direct naar de overkant van de weg. Hier was de rund- en varkensslagerij van Barend en Janna Haverkamp, met aan de voorzijde een kraakheldere winkel. Twee grote bomen ter weerszijden van het pad zorgden in de zomer voor de hoognodige schaduw. Als ik me goed herinner, had Janna twee perkjes met oranje montbretia’s, waarvan we van haar royaal mochten plukken voor een te versieren fiets of wagen tijdens het Zuukerfeest. Achter de winkel was de slachterij, waar je door een deur opzij van het huis binnenkwam. Daar stond in de vroege maandagmorgen steevast een koe aan een ring te wachten op... ja, op wat eigenlijk? Het gekrijs der varkens op andere dagen deed het ergste vermoeden. Dit weerhield de kinderen in de buurt er niet van om op de melodie van ‘The Bridge on the River Kwai’ luidkeels te zingen: *Janna, heb iej nog leaverwos, Janna, heb iej nog...*, hetgeen niet altijd door Janna gewaardeerd werd. En dan te bedenken dat de leverworst uit

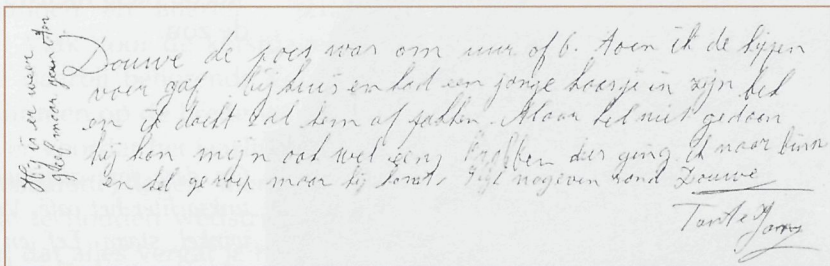
De slagerij van Haverkamp omstreeks 1955
(foto B. Haverkamp)

hun slagerij zo lekker was. Het was reclame uit de eerste mond. Nadat de familie Haverkamp naar Epe vertrokken was om daar hun bedrijf voort te zetten, werden achtereenvolgens de families Gerritsen en later Nieuwenhuis onze buurtgenoten. In 1976 werd het huis ten behoeve van de S9 afgebroken.

Naast Haverkamp was het erf en huis van de familie Vlas-kamp, oftewel Aaltien en Gait

Jan. Allebei opgegroeid aan de Drachterweg voelden ze zich, denk ik, zeer thuis aan de Zuukerenkweg. Voor zover ik me nog kan herinneren, ging Gait Jan 's morgens al vroeg op de fiets richting Vossenbroek, gewapend met laarzen, gereedschap, brood en een blauw 'drinkensbusje'. Daar liep hij - in dienst van 'meneer de Baron' - reumatiek op met sloten uitgraven om het land droog te houden. Ik moet er nog weleens aan denken, nu datzelfde gebied weer nat land geworden is.

Aaltien en Gait Jan zijn al lang 'uut de tied', evenals Mannes en Jansje de Wilde, die een huis verderop woonden. Allebei van 'de andere kant van het kanaal' komende, waren tante Jans en ome Mans helemaal op hun plek in het huis aan de Zuukerenkweg 20. Naast de kleine meelhandel die ze daar begonnen waren, deden ze ook in kippenvoer. Ome Mans fietste elke morgen naar de steenfabriek in Terwolde bij de IJssel en 's avonds dezelfde weg weer terug. Volgens tante Jans waren het 'slim lange dage, bie zomer en wienter hen en weerumme. En dan de hitte in de fabriek. De mesisterse broeken waren dan wel van de beste soort, mä ok zo weer kepot van al dat gruus. En as Mans 's oavends thuuskwam, stond de schuppe al op de hoek van et huus te wachen.' Tante Jans was een stevige vrouw die zorgde dat de zaak thuis goed draaiende bleef. Ze hadden een grote hond Duuk, waar ik geweldig bang

Een van de 'beroemde' briefjes van tante Jans, die ik kreeg van mijn neef Douwe.

voor was. En ik niet alleen. Trouwens, tante Jans was ook niet mis. Het kan navraag lijden bij de onverlaat van een postbode die de euvele moed had om zijn fiets tegen haar keurig geverfde vensterluiken te zetten, waarop tante Jans met een stuk geweld naar buiten stooft!! Ik denk dat de man er nu nog van kleurt. Haar taalgebruik was wereldberoemd in Zuuk en omstreken. Zo was tante Jans niet in het bezit van humusrijke grond, maar spitte ze, zoals ze zelf zei, *'de humor in de grond.'* Een mooie gedachte, toch?

En dit is ook een mooi moment om u mee te nemen naar het café van Hendrik Jan Gorselink en Siene op de hoek van de Zuukerenkweg en de Zuukerweg. Ik heb dit café maar heel even gekend, maar ik meen me nog een avond te herinneren dat daar 'iets te doen' was. Het is vast een vreugdevolle avond geweest, want ik weet nog goed dat de beentjes van de vloer gingen, terwijl Miese van Klaas Wichers het hoogste lied zong. En Miese *kon* mooi zingen. Siene was een gezellig mens, ze kende alles en iedereen en zou als huwelijksbemiddelaarster niet verkeerd uit de verf gekomen zijn. Hoeveel borrels zijn hier niet over de tap gegaan en hoeveel praatjes over de toonbank van de kleine winkel die erbij hoorde. Bij Siene kon je altijd terecht. Daarnaast heeft zij, in haar hoedanigheid als baker, heel wat kindertjes in de buurt en de wijde omgeving de eerste luier omgedaan.

Even na de Tweede Wereldoorlog werd het café gesloten, waarna hun zoon Henk en zijn Eef het geheel verbouwden tot een goedlopende kruidenierszaak. Ze sloten zich aan bij de VIVO, de Vrijwillige In- en Verkooporganisatie. Ondanks deze veranderingen bleef het er gezellig ouderwets. Als de eerste herfststormen over de buurschap begonnen te jagen, werd de kachel midden in de winkel gezet en de zwarte kachelpijp met lange haken onderlangs de hoge zoldering bevestigd.

Bij Eef en Henk kon je de uitzet voor 'later' bij elkaar sparen, van keukendoek tot beddengoed, al dan niet met een 'versierseltien'. Ik denk dat er heel wat huwelijken tussen de lakens van de VIVO begonnen zijn. We kochten er zwart-op-wit en kauwgom, heel zoet en heel erg roze, als ik me goed herinner. En op weg naar

school ruilden we de bijbehorende plaatjes van de filmsterren uit die tijd. Wat dat betreft is er nog steeds niets nieuws onder de zon.

Op deze foto zien we nog linksachter het café. Voor de winkel staan Eef en haar schoonzuster Jo Gorselink. (Foto: familie Gorselink)

Jaren later waren het weer onze kinderen, die er de stripboeken van Prins Valiant kochten. We hebben er nog steeds een paar in de kast staan. Na het overlijden van Henk zette Eef de winkel nog een tijdje voort, totdat het doek definitief viel over dit stukje buurt.

Op deze foto zien we de Zuukerweg met links nog net een stukje Vossenbroekweg. Voor de smederij staan smidsknecht Johan Boonstra en de smid. (Foto: Douwe Boonstra)

Aan de overzijde van de weg was de smederij van de Zuukersmid (nu De Wilcon). Voor de smederij stond een grote kastanjeboom. Hier werden de paarden beslagen door de smid. Nog zie ik hem staan bij het vuur achter in de smederij en hoor ik het klinken van de hamer op het aambeeld. Het was een heel eigen wereld. In de winkel aan de voorzijde van het woonhuis zwaaide zijn vrouw, door iedereen 'Cor van de smid' genoemd, de scepter. Hier kon je kleiknikkers kopen, stuiters of een nieuwe tol. Naast fietsen, huis-, tuin- en verder gereedschap was de winkel voorzien van krammen, spijkers, potten, pannen en allerlei 'scheurde-wáárk'. Vlak voor de kerstdagen stonden de daarbij behorende versierselen al te glimmen op de brede vensterbank. En al ver voordat het jaarlijkse Zuukerfeest losbarstte, lagen hier de prijzen voor de te houden wedstrijden te lonken. Bij dat alles vergat je helemaal dat 'Cor en de smid' eigenlijk gewoon Mulder heetten.

De smid bij het vuur (Foto: Jits van Straten)

Lopen we nu even door, richting 'de Ledderbuurte', dan komen we bij de bakkerij en de daarbij behorende winkel van Reinder en Jansje Pannekoek. Hier werd het dagelijks brood voor de hele buurt gebakken. Achter het huis was een grote 'riezemiete' waarmee de oven gestookt werd en waar in de avondschemering een flinke hoeveelheid vleermuizen overheen scheerde. Ik herinner me dit zo levendig, omdat ik het doodgriazelige beesten vond en bang was dat ze in m'n haren zouden gaan zitten. En wat dacht u van de 'boeman', die – zoals de grote jongens uit de buurt me vertelden – achter dezelfde 'riezemiete' zat en me beslist zou opeten. Inmiddels weet ik beter.

Het woon- en winkelhuis van Jansien en Reinder Pannekoek

In de avondschemering van nu genieten we als we er een paar zien. En de boeman staat, mag ik hopen, niet meer in een donker hoekje op me te wachten. Maar wat rook het lekker als je vroeg in de morgen langs de bakkerij liep. En helemaal als je er naar binnen ging. Ik zie nog het beeld van Reinder voor me, zoals hij met een 'schieter' het brood uit de oven haalde. En wat was het heerlijk om in de vroege morgen met een klein stukje deeg of een warm kadetje naar school te gaan. Wim en Ab, twee van de zonen Pannekoek, werkten al vroeg mee in de bakkerij en van lieverlee werd het bedrijf door hen overgenomen. Het bijbehorende winkeltje, eerst bevrouwd door 'Jansien van Reinder', werd later gedreven door 'Jannetje van Ab'. Al die kleine bedrijfjes en winkeltjes in de buurschap zijn verdwenen. Enkel de herinnering is gebleven. Maar die moeten we dan ook maar stevig vasthouden.

Tot slot neem ik u nog even mee naar het laatste huis van 'de nije' buurte'. En wel naar Hendrik en Dina Veldhuis, die daar woonden met hun zoon Jan. Hier stond (en staat nog steeds) voor het huis een grote notenboom. Waarom dit zo'n indruk op me gemaakt heeft, weet ik niet, want die zijn er wel meer. Op zondagmiddag ging mijn moeder – mede vanuit de oude vriendschap met de dochters Veldhuis – daar vaak heen voor een praatje. En ik mocht mee. Dat was helemaal geen straf. Het was er zo gezellig. Vooral als in de voorkamer de haard brandde en je achter de micaruitjes de vlammetjes zag spelen. Bovendien had Dina verschillende oude tijdschriften – waaronder de *Panorama* – waar op de achterkant de avonturen van Sjors en Sjimie breed uitgemeten werden. En niet te vergeten... een grote tas met onder andere nieuwjaarskaarten die ze door de jaren heen bewaard had. Ik verveelde me er geen moment. Na het overlijden van haar ouders en broer kwam

dochter Jo daar wonen met haar gezin; nu woont haar zoon Reinhard er nog steeds.

Dit zijn zomaar wat herinneringen over een buurschap zoals ik deze als kind gekend heb. Het is tijd om naar huis te gaan. En in gedachten loop ik langs het graspad achterlangs de buurhuizen over de 'bleike' terug naar huis. Op deze plek aangekomen lijkt het me een goed moment om te vertellen over de dag dat mijn ouders hun 25-jarig huwelijksfeest vierden. Niets bijzonders zou je zo zeggen. Nee, dat zou het ook niet wezen, ware het niet dat het op die bewuste zevende mei van het jaar 1957 zo donders koud was dat de koeien 's morgens met de poten in een laag sneeuw stonden. Het is dat de melk warm uit de uiers kwam, anders was die ook nog finaal bevroren. En hier was niet op gerekend. Want wie had dat nu bedacht in de mooie maand van mei? De weergoden dus. Laten we er maar even van uitgaan dat zij het geweest zijn die de herinnering aan deze dag bepaald hebben.

Hier kijken we naar een foto die me heel dierbaar is. En dan te bedenken dat ik er niet eens zelf op sta. Voor mij is het een tijdsbeeld van buurkinderen net na de Tweede Wereldoorlog, een tijd van opbouw en hoop op een betere wereld. Het is zo'n blij beeld dat ik deze graag met u deel. De foto is gemaakt bij het huis van Jansien en Reinder. We zien hier op de bovenste rij hun oudste dochters Daatje en Dientje met broertje Reinie op de arm, en zoon Ab. Het jongetje met de donkere krullen is Jits van Straten. Jits was in de laatste oorlogstijd bij tante Cor en de smid in huis komen wonen onder de schuilnaam Pietje Bakker. Daarnaast staan Joop Pannekoek, Tijmen Bijsterbosch, Wim Jonker en Wim Pannekoek. Op de onderste rij: Bertha Pannekoek, Aaltje Jonker, Reintje Pannekoek, Jan Pannekoek (ook wel 'Jan Pos' genoemd toen hij later bij de PTT werkte), Aart Braakman, ?, en waarschijnlijk Evert Gorselink. (Foto: eigen collectie)

Overdag was er niet zozeer een probleem. Het familiefeestje werd gewoon in huis gehouden en daar brandde de kachel. Maar voor de avond werd het een heel ander verhaal. Gezien het grote aantal bruiloftsgasten was er namelijk op de 'bleike' een grote feesttent geplaatst, waar een schrale oostenwind als ongenode gast zijn eigen feestje meevierde en de bruiloftsgasten zo ongeveer de tent uitblies.

Zo er al verwarming was, hield deze het bij lange na niet. Iedereen vernikkelde van de kou en alleen de vele borrels en de warme knakworst van Haverkamp konden het gemoed wat verwarmen. Veel burens waren al wel zo wijs geweest om op de klompen te komen. En ook zal er hier en daar wel een degelijk stuk jaeger onder het goeie goed gezeten hebben.

Kort en goed, aan het eind van de avond zat de keuken stampvol. De kamferkist op zolder, waarin een grote voorraad met door opoe eigen gebreide kousen lag – *'veur et geval dät ik d'r later niet meer binne'* – was tot op de bodem toe leeg. En

Zuuk.7 Mei. 1957.

Deelnemerslijst ter gelegenheid van het
25 jarig Huwelijksfeest van het Bruidspaar Jonker,
Aangeboden door de (z.g.) Nieuwe en Oude Buurte.

Fam:	H. Veldhuis.....	F. 9.00
...	R. Pannekoek.....	F. 25.-
...	H. Gorselink.....	F. 14.-
...	G. Mulder.....	F. 8.-
...	M. de Wilde-Dul.....	F. 3.00
...	G. J. Vlaskamp.....	F. 13.-
...	B. Haverkamp.....	F. 12.00
H.	H. Nijhof.....	F. 10.-
...	G. van Asselt.....	F. 7.-
...	H. van Asselt.....	F. 6.00
...	J. en H. Vijge.....	F. 10.00
H.	B. J. en R. van Zuuk.....	F. 15.-
...	J. en H. J. Bibo.....	F. 10.-
...	A. de Wilde.....	F. 3.-
...	E. Langvoord.....	F. 9.-
...	G. Roosendaal.....	F. 8.-
...	G. en W. Broekhuis.....	F. 12.-
...	A. J. Vijge.....	F. 7.-
...	M. Stegeman.....	F. 7.-
	Totaal....	F. 189.-

Het cadeau voor deze centen gekocht bestaat uit een stofzuiger
en een snelkoker.

de klompenvoorraad achter het gordijn aldaar was eveneens geslonken als de welbekende sneeuw voor de zon. Met in de ene hand een gevuld glas en in de andere een gloeiend hete ouderwetse ijzeren kruik in een oude kous hielden de bruiloftsgasten zich om beurten warm. Desalniettemin was het een mooi feest.

De andere dag werden er nog enkele gasten, die wat al te diep in het glaasje gekeken hadden, uit het stro in een leeg varkenshok gevist en secuur thuisgebracht. Ik weet niet of alle klompen en kousen weer teruggekomen zijn, maar ik neem aan van wel. Dat was het bruiloftsfeest van Willem en Rika. We hebben er nog vaak aan teruggedacht.

Waarbij we ook dit deel afronden en ik alleen maar kan zeggen: 'Tot de volgende keer.'

HISTORISCH GRONDGEBRUIK IN DE GEMEENTE EPE (18)

PETER STORK

10. DE BOSSEN (1)

Voor onze jaartelling was ons land grotendeels bebost met loofhoutsoorten. In de loop van de eeuwen is dit areaal afgenomen tot de huidige hooguit 10%. Dit komt door ontginningen ten behoeve van de landbouw, overbegrazing door vee, het kappen van bomen voor bouw- en brandhout en het verstedelijkingsproces.

Het vermoeden bestaat dat de naam Holland afkomstig is van Holtland - gebied bedekt met bossen. Het is de naam die zeker geen betrekking heeft op de tijd van de Germanen, maar op een latere periode. Mogelijkerwijs slaat het op een gebied in westelijk Nederland. We spreken dan ook van de graven van Holland.

De zogenaamde 'dansende' bomen in het Gortelse Bos. De beuken groeiden op tussen inmiddels verdwenen eiken in de tijd dat de maatschappij Gortelsche Bos het beheer voerde.

(Foto: Martijn Horst)

De oudste schriftelijke vermeldingen van bossen dateren uit de achtste eeuw en staan meestal in verband met schenkingen aan religieuze instanties, veelal om het eigen zielenheil veilig te stellen. Zo kreeg bisschop Willibrord in 703 een bos van Aengibald. In 720 schonk Ebroin bossen aan de kerk van Rinderen. Karel de Grote schonk in 777 foreesten (bossen waarop rechten berusten) aan de Sint-Maartenskerk van Utrecht. In 815 was er sprake van giften van bos onder Beekbergen, Soeren, Buurlo en Asselt aan het klooster in Lorch en in 855 aan de abdij van Werden, beide in het huidige Duitsland. Deze laatste bossen leverden veel hout ten behoeve van de ijzersmelterij tot ongeveer 1200, toen de houtskoolproductie uitgeput was. Ten tijde van Karel de Grote, rond 800, leefde men voor een belangrijk deel van de producten van het bos: voedsel voor de mens in de vorm van honing, bessen, vlees en kruiden, brandstof in de vorm van hout en houtskool, constructiemateriaal,

strooisel voor de stallen, vulsel voor bedden en kussens, huiden en bont voor kleding, eikels en beukennotjes voor veevoer, medicijnen en looistoffen.

Veel bossen in onze omgeving kwamen na de Frankische tijd in handen van de graven, later hertogen, van Gelderland. Dit worden domeinbossen genoemd, die voornamelijk voor jachtdoeleinden werden gebruikt, zonder verdere beheersmaatregelen.

De oude kromme beukenbomen van het Gortelse Bos zijn de levende relictten uit de tijd dat de maalschap het gebied beheerde. (Foto: Martijn Horst)

Overbeweiding van het bos, overmatige kap vooral voor de Veluwe ijzerindustrie tussen de 9^e en de 13^e eeuw, en uitponding van bossen door landsheren die geld nodig hadden, gepaard aan droogte en bevolkingsgroei, leidden vanaf ongeveer 950 tot zandverstuivingen en een gebrek aan 'brandhout' op de Veluwe. De buurschappen werden gedwongen beheersmaatregelen te nemen om het overgebleven bos te beschermen. Zij deden dit door maalgenuootschappen op te richten, analoog aan de marken waardoor de basis werd gelegd voor het beheer van de bossen. Het begin hiervan zal in de 13^e eeuw hebben gelegen. De bossen die daaronder vielen worden malenbossen genoemd, waarbij het beheer gericht werd op houtproductie door middel van boombos (opgaand loofbos) en eikenhakhout.

Eigenlijk had Karel de Grote al wetten voor het beheer van nederzettingen uitgevaardigd (*Capitulare de Villis*), de kiem voor de bestuursconstructie van marken en maalschappen. Hierin werd onderscheid gemaakt tussen eigendoms- en gebruiksrechten. Als naast het eigendom ook de gebruiksrechten onder één eigenaar vielen (de landheer, graaf, hertog, bisschop en later stadhouder en koning), dan betrof het een grondheerlijke of onvrije marke of male. Deze domeinbossen zijn na de totstandkoming van de Republiek van de Zeven Verenigde Nederlanden in 1588 overgegaan naar de gewestelijke staten en beheerd door de Rekenkamer, een landsheerlijke instelling die belast was met het financieel beheer van landsheerlijke goederen en domeinen.

De traa tussen het Gortelse Bos en het Grevelt. De kale strook beschermde het bos tegen heidebrand. (Foto: Martijn Horst)

De adel bezat het recht van jacht en het kappen van brandhout. Ook waren er gebruiksrechten door boeren voor het weiden van vee, het winnen van plaggen en bosstrooisel en het sprokkelen van hout. Wanneer het eigendom en de rechten onder de gerechtigden vielen, waren het vrije marken of bosmalen onder het bestuursgezag van een holtrichter als 'primus inter pares' van de maalmannen (de gerechtigden). Periodiek werd een maalspraak gehouden, een vergadering van de maalmannen. Uit hun midden werden de holtrichter en vaak ook een gecommitteerde aangewezen. De gewoonterechten werden vastgelegd in mark- of malenboeken. Een boswachter en dagloners zorgden voor het boswerk en het toezicht. De maalschappen hadden tot 1798 rechtspersoonlijkheid, daarna hadden de buurschappen geen rechten meer. De maalmannen hadden een aandeel in de houtopbrengst, waardelen genoemd of scharen (*scaras*), aandelen die recht gaven op gebruiksdelen van het bos en de woeste grond. Het jachtrecht echter was een koninklijk recht dat tot 1852 onder de Gelderse Rekenkamer viel. Na 1852 (de Jachtwet van Thorbecke) hadden de maalschappen ook het jachtrecht.

Vroeger werd de oppervlakte bos uitgedrukt in de hoeveelheden varkens die men er kon laten weiden, akeren genoemd. Wanneer het bos teveel ging lijden onder het beweiden met rundvee, schapen en varkens, dan werd het bos 'in vrede gelegd', d.w.z. een verbod op beweiden. Op de Veluwe was sprake van 47 maalschappen, die alle vrije maalschappen waren, een rechtsvorm die bestaan heeft tot 1886 (de nieuwste Markenwet).

Rond Epe lagen in alfabetische volgorde de volgende maalschappen: Barnt, Elspeter Bosch, Enkhout, Gortelsche Bosch, Niersensche Bosch, Noorlerholt, Vierhouster Bos en Vreebosch. Deze eenheden werden vaak omgeven door een traan, een kaal

stuk grond of weg die een grens aangeeft en bescherming biedt tegen overslaand vuur bij een naastliggende (heide)brand.

De malenbossen bevatten nog kronkelige wegen en zijn soms nog omwald. Het bos (de opstand) bestond uit beuk en inlandse eik, soms gemengd met naaldhout van jongere leeftijd. Sommige delen van de malenbossen werden vroeger gebruikt als eikenhakhout. Door het weiden met varkens ontstond een kiembed voor beukenootjes en eikels waardoor het bos zich kon regenereren. Stukken bos waar men geen runderen of varkens wenste, werden omwald. Het markensysteem is eind 19^e eeuw geheel verlaten.

Een oud archiefstuk van de gemeente Epe uit 1461 heeft ook betrekking op de bosbouw. Hertog Arnold had veel geld geleend van Epenaren om oorlog te kunnen voeren. In verband daarmee onthief hij de Epenaren van al hun verplichtingen, met uitzondering van de verplichting tot het leveren van brandhout voor zijn burcht in Hattem.

Het laatste oorspronkelijke natuurbos in Nederland, het Beekbergerwoud, werd rond 1870 gekapt. De huidige bossen zijn in de laatste 300 jaar aangelegd op plaatsen die eerder bebost zijn geweest, maar die door houtkap en roofbouw waren

verdwenen. In de loop van de tijd en al in de middeleeuwen werd de stuifzandproblematiek die door deze roofbouw was ontstaan, een groot probleem. In de tweede helft van de 19^e eeuw werd grootschalig gewerkt aan de beteugeling van deze stuifzanden. Vanaf de 15^e eeuw was er veel hout nodig als bouw materiaal en brandstof, dit laatste naast turf en

Een gedeelte van de wal aan de noordoostzijde van het Norelbos (boven) en de onlangs door de gemeente Epe herstelde boswal bij de Adelaarsweg (rechts). (Beide foto's: J. Meijer)

geïmporteerde kolen. Op het platteland bleef de vraag naar brandhout groot. Dit betekende een grotere druk op het bos zonder dat het bosareaal werd vergroot. Ook de scheepsbouwactiviteiten vereisten hout, hoewel hiervoor veel hout werd geïmporteerd uit Duitsland via de Rijn, en overzee vanuit Noorwegen en de Oostzeelanden.

De aanvoer uit Duitsland moest vanaf 1299 op de Dordtsche stapelmarkt worden verhandeld. De grootste vlotten bevatten 35.000 m³ hout, waren 320 m lang, 50 m breed en hadden een diepgang van 2,2 m. De vlotten werden gestuurd door 450 roeiknechten. Deze aanvoer van hout had grote gevolgen voor de ontbossing in de bovenloop van de Rijn. Ten slotte was er hout nodig voor de vele waterwerken die in ons land moesten worden uitgevoerd.

Van vóór de Franse tijd (1795-1813) stammen de bij kastelen en buitenplaatsen aangelegde oude landgoedbossen, deels op voormalige markgronden. Het waren voornamelijk de Hollandse kooplieden die hierin in de 17^e en 18^e eeuw investeerden. Bij ons in de buurt is Het Loo hiervan een voorbeeld, maar ook het landgoed Tongeren mag hieronder worden gerekend. Naast inlandse soorten als eik, beuk, linde, iep en es ging men ook experimenteren met zogenoemde exoten, zoals acacia en Europese lariks (in de 17^e eeuw), Amerikaanse vogelkers en Amerikaanse eik (18^e eeuw), Japanse lariks en douglas (19^e eeuw). Rond 1750 was het bosareaal op zijn dieptepunt. Daarna nam de kennis van de bosbouw toe, geïnspireerd op Duitse ontwikkelingen, om meer productie te krijgen. Kortom: de houtteelt kwam meer in de belangstelling.

Als de welvaart in de 17^e en 18^e eeuw toeneemt als gevolg van de relatie met de koloniën, ontstaan buitenplaatsen of landgoederen op voormalige domeingronden of malenbossen. De mogelijkheden voor jacht en buitenleven waren belangrijke motieven om tot de aanleg van singels en lanen over te gaan. Wallen, al of niet begroeid, geven vaak grenzen met andere eigendommen aan. De situering van deze buitenplaatsen is over het algemeen aan de periferie van de Veluwe, bij grotere kernen.

(Wordt vervolgd)

NA NEGEN JAAR...
UIT: VELUWS NIEUWS, 1945
GUUS BETLEM JR.

Ons Oudejaarsverhaal
Na negen jaar
 door Guus Betlem Jr.

Met een verveeld gezicht liep Henk van 't Sant door de Kalverstraat in de richting van den Dam. Bah, ook alweer niets gedaan hier, 't werd tijd dat-ie terugging naar... ja, naar wat feitelijk? Londen, Parijs, Boedapest? Och, allemaal hetzelfde goedbeschouwd, of-ie nu hier zat of daar. Maar dit, dit bezoek aan Holland, na al die jaren van afwezigheid, dit was hem tegengevallen.

Hij bleef staan voor een winkelruit, waarachter juist de lichten aanfloekten. Wat had hij dan feitelijk verwacht? Waarom blééf hij, wat zócht hij hier? Hij, die hier alles had achtergelaten, nu negen jaar geleden? Die had gebroken met... met vroeger, met thuis? En opeens wist hij het: thuis ja, dat was het wat hij zocht. Zijn gedachten dwaalden terug naar jaren her, naar den tijd, toen er zelfs nog geen Letty was geweest en plots zag hij het tafereeltje voor zich, op Oudejaar thuis. Vader, moeder, zij drieën... Het waren hoogtepunten geweest in zijn jongensleven, deze Oudejaarsavonden, buiten donker en binnen het warme roode licht en de tegelijk feestelijke en ernstige vreugde. Maar het toppunt van heerlijkheid was wel in den vooravond, wanneer er buiten sneeuw lag, zoals nu... en ze mochten samen naar de kerk, door de stille, stille lanen, waarlangs de menschen gingen, als zij - zwijgend... eenzame figuren in den winternacht. Hij balde zijn handen tot vuisten. Dat nog eenmaal te mogen beleven: die heerlijkheid van dat stille, ongerepte wonder daarbuiten, waar ze stééds woonden, zijn ouders: Oudejaar thuis!

Toen... was Letty in zijn leven gekomen. Eén jaar waren ze verloofd geweest en toen zwichtte ze voor den joligen lach van zijn broer, diens grenzenloos optimisme en zijn altijd gereede willigheid tot het maken van grapjes. Hij had het moeten begrijpen: hij hoorde niet bij haar, zij niet bij hem... den stillen, ernstigen jongen. Ze hoorde bij Arno; meer, veel meer. Maar hij kon het niet begrijpen, toen niet... en in het oogenblik van zijn grootste verbijstering was hij weggevlucht, weg... de wereld in, het huis uit... dat hij voorgoed den rug had toegekeerd. Let en Arno waren getrouwd, had Ans hem geschreven, zijn zuster, en... ze waren gelukkig.

Negen jaar had hij rondgezworven nu, tot het heimwee hem te machtig werd en zoo was hij dan nu weer terug in Holland, nochtans zonder een bepaald doel. Achter hem speelde de Munttoren z'n tingelend wijsje: half vijf. Met een ruk stond hij stil. Wat... wat stond hij daar, dwaas - verloren in de roezige drukte van een binnenstad? Terwijl zijn heele wezen hunkerde naar... ginds? Waarom ging hij niet? Zoo ver was het niet, een half uurtje met den trein en... hij kon thuis zijn. Thuis, waar misschien, evenals vroeger, de gordijnen nu ópen waren, de stille lichten brandden en waar hij kon zien, enkel maar zien... Dat alleen zou al genoeg zijn; dan kon hij teruggaan en in z'n oogen zou hij meedragen het beeld van dien Oudejaarsavond ginds, waar ze nu allemaal bij elkaar zouden zitten: vader, moeder, Ans

met haar man en ook zij tweeën, Letty en Arno. Vreemd, dat hij daar nu opeens zoo rustig aan kon denken, dat hij ze noemen kon, mee-telde in gedachten, als hoorden ze tot hun kringetje. Iets dat hij tevoren nooit had gedaan. Hij deed aarzelend een paar passen terug. Och, het was dwaasheid, wat hij wilde. Als een bedelaar voor het hek staan, zooals je dat wel zag op plaatjes. Maar tegelijk wist hij, dat zijn besluit vaststond: hij ging!

Het was half zes, toen hij in Bussum uit den trein stapte en met kloppend hart de tunnel doorliep, onder het station. En opeens ja, wist hij nogmaals met volkomen zekerheid, dat dit het was, dat hij had gezocht in Holland, dit en niets anders. Hij passeerde den overweg, sloeg rechtsaf. Wat was het hier stil en rustig en vooral... wat was het hier mooi met die blinkend witte sneeuw, die lag als een pak, waardoor je voeten geruischloos waadden. In de verte, zachtjes, luidde een kerkklok. Hij bleef staan en haalde diep, diep adem. Achter een venster scheen licht. - Net als thuis, dacht hij en verhaastte weer zijn schreden. Dan, eindelijk, de breede laan... het hek, de tuin en in de verte, schemerig tusschen de boomen, - wat waren die opgeschoten, flitste hem door den geest, - het huis. Hij bleef staan, aarzelend, terwijl zijn hart klopte, hoog in z'n keel. Dan lichtte hij de klink op. Stil en onge-rept lag de sneeuw rond de woning, geruischloos vielen nog de vlokken, dicht en dicht... Oudejaarsavond! Op z'n teenen sloop hij nader. Daar was het raam, waarvan - precies als vroeger - de gordijnen waren opengeschoven. Hij moest zien nog wat dichterbij te komen... Voorzichtig zette hij zijn voet op een uitstekend stuk steen, dan...

'Hallo man, wat doe je daar?'

Met een ruk draaide Henk zich om. Voor hem stond een klein figuurtje, stevig op z'n beentjes geplant, terwijl twee groote, ronde oogen hem vragend aankeken. Een Engelsch petje hing wat scheef op één oor en een wollen das was onhandig om z'n nek geknoopt, kennelijk het werk van den kleuter zelf. Hij droeg geen jasje, scheen zoo uit huis te zijn weggelopen.

'Hallo!' Henk was zijn eerste verbouwereerdheid alweer te boven. 'Jongmensch, moet jij niet in je bed liggen, inplaats van door tuinen te dwalen?' Het joggie had een diepe minachting voor zooveel onnoozelheid.

'Huu', smaalde hij, 'me hebbe nog geeneens gegeten. En 't is toch zeker Oudejaarsavond?'

'Ja', herinnerde Henk zich en streek over zijn voorhoofd - hij was kinderen ont-groeid, merkte hij. 'Natuurlijk dat's waar, je moet eerst eten. En 't is Oudejaar, dan mag je laat opblijven, hè?'

Het kereltje vond het niet noodig er antwoord op te geven. Later opblijven op Oudejaar, was vanzelfsprekend. Voor de appelbollen en de appelbeignets.

'Jij ook zeker?' wilde hij alleen weten, 'toen je ook klein was, bedoel ik.' Hij wees een centimeter of tien van den besneeuwden grond.

'Ja', knikte Henk, 'natuurlijk, ik ook.'

'Ik mag reuze laat opblijven', verklapte hij nu met een ernstigen hoofdknik, 'als me eerst gegeten hebben, hè, en dan nog véél later.'

“s Jonge”, bewonderde Henk. ‘Maar vertel és, wie zijn “me”?’

Het ventje keek hem onderzoekend aan, sprak dan:

‘Nou Opa toch immers, en Oma en Tante en Oom, en... en Pappie en Mammie.’

Er ging een schok door den man tegenover hem. Dus... dus een jongen van Ans, zijn zuster? Er kwam een bittere trek om zijn mond. Was hij er dan zóó uit, dat ze hem dit niet hadden geschreven? Hij taxeerde het kereltje vlug: twee en ‘n half,

drie... misschien wel vier? Hij had geen verstand van kinderen. Toen welde een drift in hem op. Dit had hij toch moeten wéten, dat... dat hij oom was?

‘Hoe heet jij, man?’ vroeg opeens het heldere stemmetje.

‘Henk’, antwoordde hij, ‘maar zeg jij maar oom Henk, goed? Dan moet ik ook weten, wie jij bent? Zoo stellen alle groote menschen zich aan elkaar voor’, onderwees hij.

‘O!’ Even een peinzende uitdrukking op het grappige jongenssnuitje, dan kwam er vlug achteraan: ‘Ik ben Timmy en ik ben weggegaan uit de kamer om de sneeuw. Maar ‘t sneeuwt nou geeneens meer. Vin’ U sneeuw ook zoo fijn, oom Henk? ‘t Is net of het koud is en toch is het warm.

Gek hè? Tante Ans zegt...’

‘Wie?’ Henk’s oogen sperden zich wijd open, terwijl zijn handen opeens als steunzoekend, zich vastgrepen aan de smalle schouderjes van het kind. Tante Ans... groote goedheid! Hij voelde hoe een hevige ontroering hem aangreep. Dus was dit kind, dit grappige ventje, dat zoo alleraardigst stond te babbelen met hem, van... van haar, Letty? Hij slikte met moeite iets weg uit z’n keel, dan sprak hij schor en streek onhandig troostend over het plots bedrukte snuitje: ‘Nou, stil maar, heb ik je aan het schrikken gemaakt, kleine baas? ‘t Is alweer over, hoor... Zoo, dus dan heet jij...’

‘Timmy van ‘t Sant’, knikte het kereltje trotsch.

Op dat moment naderden om den hoek van het huis vlugge voetstappen en een lichte stem, waarin de angst dóórtrilde, riep Timmy’s naam. Tegelijk werden de struiken uiteengebogen.

‘Maar jongen, wat doe je hier? Waar ben je gebleven? We zoeken je allen...’

De stem brak af en twee groote, wijd-geopende oogenbleven rusten op het gezicht van den man tegenover haar. Dezelfde oogen van Timmy, zag Henk en slikte twee maal vlug achter elkaar.

‘Letty’, sprak hij dan en wachtte.

‘Henk!’ Haar stem trilde. ‘Jij...?’

'Ja, ik!' Hij schraapte zijn keel, dan sprak hij opeens en het was of een last van hem was afgevallen.

'Ik kon het niet langer uithouden, daarginds... ik moest weg, terug naar Holland, naar hier. Hoe... hoe gaat het?' Ze knikte hem toe, haar gezicht stond ernstig.

'Goed, dat zie je. En jij, Henk? Heb je... kunnen vergeten, eindelijk?'

Het was als een fluistering van den wind, zoo zacht had ze gesproken. Hij knikte langzaam, als werd het hem nu pas, op dit oogenblik bewust.

'Ja, dat heb ik! Negen jaar is een heele tijd. Misschien al eerder ook, maar dat ben ik me dan niet bewust geweest. Nu heb ik vergeten, ja, en het is stil in me geworden. In het begin dacht ik niet, hier ooit te zullen terugkeeren... Later werd alles anders, kwam het verlangen, het heimwee, dat dróng. Je wordt ouder ook en dan zie je alles anders.' Hij glimlachte en opeens, spontaan, stak ze haar hand uit. 'Dus vrienden weer?'

'Neen', sprak hij, 'méér! Zwager en schoonzuster. En ga nu naar binnen, Let. Ze wachten op je.'

'En jij dan?' Ze keek verschrikt naar hem op.

'Ik kom... vanavond nog, maar je moet me even laten. Ik heb zooveel te verwerken gehad ineens en... er wacht me nog meer. Ik bedoel: Arno. Wil jij hem bij me sturen, Letty! Ik zou hem liever hier ontmoeten, alleen...'

'Goed, ik zal hem sturen, tot straks, Henk.'

Het was vijf minuten later, dat ze tegenover elkaar stonden, de beide broers, en wéér voelde Henk een prop in zijn keel, die niet weg wilde. 'Arno, kerel...' Maar ook de ander was ontroerd en zwijgend even, stonden ze tegenover elkaar.

'Dus... het is voorbij?' informeerde Arno dan. Henk knikte. 'Ja, het is voorbij! Negen jaar heeft het geduurd en dat was lang genoeg. Ik was een dwaas, een driftkop. Ik was blind, dat ik niet wou zien dat Letty meer bij jou paste dan bij mij. Ik meende, dat het 't uiterlijke was, dat haar boeide: je optimisme, je vroolijkheid. Nu weet ik beter, je hebt haar gelukkig gemaakt, Arno, en dat heeft tusschen ons alles geëffend, voorgoed. Ik hoop dat we broers zullen zijn.' Ze drukten elkaar de hand en... opeens kwam het verlangen naar...binnen. Binnen, waar de haard brandde, het vroolijke licht zacht glansde en waar vader en moeder wachtten en Ans... Hij keek naar het verlichte venster en er kwam een hunkering in z'n oog. Arno zag het en legde zijn hand op de schouder van z'n broer.

'Ja, kom!' sprak hij, 'zij hebben het meeste recht op je en... ze wachten al zoo lang.'

En rechtop, naast elkaar, liepen ze samen naar de voordeur, waar Arno hem voor liet gaan. Toen hij de kamer binnentrad, hadden de anderen haar verlaten en wachtten alleen nog: Vader en Moeder...

En zoo gleed een jaar weg - gleden negen jaren weg, leege jaren van leed. En begon een nieuw jaar... en een nieuw leven.

LEZERSRUBRIEK

VRAAG UIT VELP NAAR FAMILIE DE GRAAF (HEERDE)

In mijn bezit zijn twee foto's van leden van de familie De Graaf uit Heerde. De groepsfoto is waarschijnlijk genomen bij een huis aan de Plakkenweg in Heerde. Dit zijn familieleden van mijn grootmoeder die jong overleed: Johanna Maria de Graaf, geboren 23 februari 1894

te Heerde (van haar is, voor zover ik weet, geen foto bekend). Zij trouwde op 23 mei 1914 met Willem Berend Jan Sterken uit Oene. Uit dit huwelijk werden twee kinderen geboren: 1. Weijntje (5 mei 1915) en 2. Gerrit (1 juli 1916). Gerrit is mijn vader. Johanna Maria (Hanna) Sterken-de Graaf overleed op 30 april 1917.

Hopelijk zijn er mensen die weten wie de personen op de (helaas niet scherpe) foto's zijn? Alvast bedankt!

Hanny Sterken, Pr. Kennedylaan 220, 6883 AV Velp

REACTIE VAN GERRIT KOUWENHOVEN OP 'HET VOORBIJE THUIS', HET GEZIN VAN HENDRIK VIJGE EN JOHANNA VAN NOREL, *AMPT EPE*, NR. 188

'Een man die nogal veel jongens had, maar daar was ook een meisje bij', staat er op bladzijde 21 van *Ampt Epe* nummer 188. In het bijschrift bij de foto staat: 'Het gezin van Hendrik Vijge dat model stond voor dit verhaal. We zien hier echter niet één meisje, maar vier.' Het woord 'echter' duidt op een tegenspraak, maar die is er niet per se. Eén meisje en toch vier, het kan allebei. Het hangt er maar van af wanneer je naar het gezin kijkt.

Het gaat hier hoogstwaarschijnlijk om het gezin van Hendrik Vijge, geboren 13 september 1867, en Johanna van Norel, geboren 26 juli 1870. Dit gezin is gezegend met dertien kinderen. De eerste vijf waren jongens (afgezien van een meisje dat maar drie maanden oud is geworden) en pas het zevende kind was een meisje dat in leven bleef. Op dat moment – en dat is in 1907 – stemt de gezinssamenstelling perfect overeen met de eerste zin: veel jongens maar daar was ook een meisje bij. Zeker als je rekent dat nummer acht ook weer een jongen werd. Pas met nummer negen, opnieuw een meisje, geboren in 1909, is de gezinssamenstelling niet meer zoals eerst geschetst. Het verhaal van de konijnen zou zich dus tussen 1907 en 1909 hebben afgespeeld.

We zien op de foto die gemaakt is na de geboorte van de jongste overigens niet vier meisjes! De baby is een jongen. Zoals bekend, droegen die in het begin van hun leven ook een jurk. Zolang ze niet zindelijk waren, was dat veel handiger.

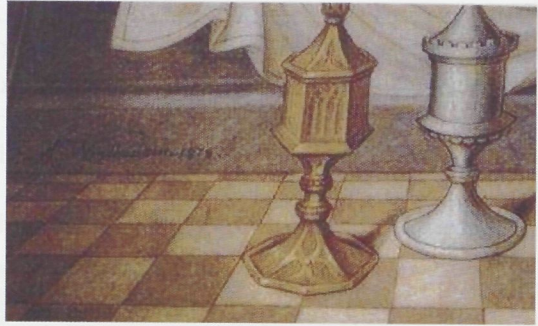
REACTIE VAN MEVROUW T. OLSMAN UIT VAASSEN OP 'DE OOSTERHOF', *AMPT EPE* NR. 188

Veel Vaassenaren kennen het schilderij van de oude mevrouw van Isendoorn, Charlotte, barones van Oldeneel tot Oldenzeel, de weduwe die als laatste 'Van Isendoorn' op het kasteel woonde. Het schilderij is in 1880 geschilderd door ene Heinrich Windhausen. Hij leefde van 1857 tot 1922. Oorspronkelijk kwam hij uit Duitsland maar hij werkte sinds 1873 in Roermond. De kopie van het portret van de barones is erg slecht maar, neemt u van mij aan, zijn signatuur staat links onder, min of meer 'op z'n kant'.

Op de andere (gekleurde) kopie staat dezelfde handtekening. Dit echter, is een detail van de laatste kruiswegstatie uit de Martinuskerk op de Oosterhof. Ergens in de jaren 90 van de vorige eeuw heb ik naar aanleiding van een open monumentendag een rondleiding meegemaakt in deze kerk. Toen werd de opmerking geplaatst dat men niet wist wie de staties geschilderd had. Mijn reactie dat zo'n onderschrift n.a.w. op de

laatste statie te vinden was, werd beantwoord met opmerkingen als: 'Er is al zo vaak gezocht en onderzocht' en 'Het zal wel altijd een raadsel blijven.' Een kleine wandeling door de kerk richting de laatste statie loste dit raadsel echter snel op. Uiteraard heb ik het gemeld aan iemand van de kerk, maar toen al vreesde ik dat niemand er iets mee zou doen.

Zoals te zien is, zijn de staties in 1878 geschilderd, misschien wel in opdracht van de oude mevrouw? De kerk had een apart plekje bij haar. Zoals in het artikel wordt opgemerkt, heeft zij het orgel en nog een paar zaken aan de kerk geschonken (kazuifels, Mariabeeld, monstrans, etc.). Blijkbaar was mevrouw Van Isendoorn zo tevreden over de staties dat Windhausen daarna haar portret mocht schilderen? Helaas zal dat wel een geheim blijven. Misschien geheel ten overvloede, maar de zwartmarmere plaat (de gedenksteen, p. 35) was oorspronkelijk de achterplaat van het allereerste altaar uit 1917. Toen pastoor Hooglugt een nieuw altaar cadeau kreeg, werd deze steen naar de Mariakapel 'verbannen'. En niet alleen pastoor Hagen is afgebeeld in het glas-in-loodraam maar ook de schenkers van het raam (de ouders van pastoor Hagen) en kapelaan Sips.

REACTIE VAN EEF BRUMMEL OP HET ARTIKEL 'BROUWERIJ DE WUUSTE', AMPT EPE NR. 188

Eef stuurde ons een mooie foto die eigenlijk bij dat artikel hoorde en die we u niet willen onthouden!

De familie Brummel bij boerderij De Woeste (foto Zweedijk Epe, circa 1924). Links met paard Gerrit Jan; op de ladder Derk. De oudere dame is de weduwe Gerritje Brummel-Westerveld. De andere namen zijn niet zeker: bij de ladder Tiemen; op de wagen Gerritje, Hendrik en Aaltje. De man rechts is onbekend.

OPROEP VAN TJADA AMSTERDAM INZAKE 'HISTORIE AAN DE DELLENWEG'

Tjada: Over twee onderwerpen, die zich aan de Dellenweg in Epe afspeelden, zoek ik meer informatie.

Boerderijtje Dellenweg

In 1944 schilderde Bertus Zimmerman het boerderijtje op de foto. Bij gebrek aan schilderslinnen (het was oorlog) penseelde hij het tafereeltje op een stukje triplex. Zimmerman was destijds met zijn vrouw en twee dochtertjes Amsterdam ontvlucht, waar hij werkte in het laboratorium van verfbedrijf Vettewinkel, en teruggekeerd naar de

Veluwe. In Epe voorzag hij in het levensonderhoud voor zijn gezin met werk als reclameschilderen, onder andere op de winkeldeuren en -ramen van middenstanders, en huisschilderen voor het bedrijf van zijn vader en broer aan de Stationsstraat. Hij was onder meer actief bij de woningen en boerderijen op de landgoederen Tongeren en Welna. Maar er was kennelijk ook nog tijd en behoefte om zijn artistieke talent te uiten. Het schilderachtige boerderijtje op dit paneeltje stond waarschijnlijk op de hoek van de Dellenweg en de Holleweg. Het paneeltje is in het bezit van zijn jongste zoon Hans, die het werk aan het Veluws Streekmuseum wil overdragen. Maar dan wel graag met meer gegevens over het huisje.

-Wie kan wat meer vertellen over het boerderijtje?

Wie weet de antwoorden op vragen als:

-Klopt de genoemde locatie?

-Wie woonden er toen of hebben er gewoond?

-Tot wanneer heeft het boerderijtje er gestaan?

Windwijzer

Door een gelukkig toeval kwam ik zo'n twee jaar geleden in het bezit van een windwijzer in de vorm van een dravend paard. Het heeft gestaan op het dak of de schoorsteen van 't Spiekertje, de villa op de hoek van de Dellenweg en de Klokberweg in Epe.

Het paard is ongetwijfeld op het huis geplaatst door de vroegere bewoner Pasmaan. Wanneer en hoelang hij er woonde, weet ik niet. Waarschijnlijk vóór de Tweede

Wereldoorlog, mogelijk nog tijdens de oorlog en korte tijd erna. Het moet een legendarische man zijn geweest. Ik ken verhalen dat hij in de ogen van veel Epenaren een excentriekeling was, die tuigpaarden hield en deze trainde voor draverijen. Hij gebruikte de toen nog onverharde Dellenweg als trainingsbaan. Je kon daar dus opeens een draver met sulky voorbij zien racen, in droge zomers ongetwijfeld zijn 'publiek' in een stofwolk achterlatend. Zijn passie verklaart meteen waarom hij juist een dravend paard op zijn dak liet zetten.

De windwijzer heb ik inmiddels toegezegd aan het Veluws Streekmuseum, dat er op het complex Hagedoorns Plaats vast een goede bestemming voor heeft. Tegelijk met de overdracht wil ik graag meer historische informatie kunnen aanreiken over de herkomst van het paard. Wellicht kunnen *Ampt Epe*-lezers mij daaraan helpen.

Ik heb de volgende vragen:

-Wie weet meer te vertellen over deze Pasman?

-Wanneer woonde hij op 't Spiekertje?

-Liet hij het huis zelf bouwen?

-Beschikt iemand over een oude foto van 't Spiekertje, zo mogelijk met windwijzer?

Reacties (over beide onderwerpen) graag naar: redactie@ampt-epe.nl

REACTIE VAN JAN VAN ZELLEM OP HET ARTIKEL 'UIT DE VERENIGING', AMPT EPE NR. 188

In nr. 188 van *Ampt Epe* is op pagina 1 onder het kopje 'Restauratie Grote Kerk Epe vordert' vermeld dat onder andere de Groene Man bij de restauratie zichtbaar is geworden. In mijn boek *Dit huis van hout en steen* dat in 2010, dus ruim vóór de restauratiewerkzaamheden, verscheen, beschrijf ik op pagina 198 de 'ontdekking' van de Groene Man, die waarschijnlijk al begin 1900 bij de toenmalige restauratie tevoorschijn is gekomen, maar tot voor kort niet als zodanig werd herkend.

Wim Meulenkamp van de Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland schreef in www.religieuserfgoed.nl over de Groene Man als het Object van de maand, september 2008. Een handig gidsje is *A Little Book of The Green Man*, Mike Harding, Autumn Press, ISBN 978 1 85410 563 99.

Met vriendelijke groet, Jan van Zelle

INHOUDSOPGAVE

Uit de vereniging	1
'De Hooge Eest' in Epe <i>Evert de Jonge & Jan Paasman</i>	4
Het Hanendorp en de Hanendorperweg (1) <i>Evert de Jonge</i>	7
Zerk in de kerk van Epe <i>Gerrit Kouwenhoven</i>	13
Herinneringen van Gerrit van Laar <i>Peter Stork</i>	15
Denkend aan Oene <i>Cor Verweij</i>	18
Gerard Bilders (1838-1865) <i>Dianne Hamer</i>	26
Het voorbije thuis (4) <i>Lijda van den Bremen-Jonker</i>	31
Historisch grondgebruik in de gemeente Epe (18): 10. De bossen (1) <i>Peter Stork</i>	39
Ons Oudejaarsverhaal: Na negen jaar... <i>Guus Betlem Jr.</i> (uit 'Veluws Nieuws', december 1945)	44
Lezersrubriek	48

VAN DE REDACTIE

Tijdens de mobilisatie in 1939 kreeg de vader van Cor Verweij, nota bene op zijn verjaardag, een enkele reis Rotterdam-Oene. Het peloton van Verweij werd gelegerd in de werkplaats van fietsenmaker Westerink. Deze eerste kennismaking met Oene en de familie Westerink leidde ertoe dat in augustus 1940 de toen 8-jarige Cor Verweij een deel van zijn zomervakantie in Oene doorbracht. In een sfeervol verhaal doet Cor verslag van zijn herinneringen aan die (oorlogs)tijd in Oene.

Kunstenaar Gerard Bilders schreef op 4 september 1864 in een brief vanuit Vaassen onder meer de volgende woorden: 'Maar Vaassen is een heerlijk land. Wat een eikenhout! Ik heb het nergens zoo gezien. En welk een regt grootsch kasteel is die Kannenburgh!' Wie was deze schilder Albertus Gerardus Bilders? Dianne Hamer laat u met hem kennismaken.

Weet u wat met de naam Hanendorp wordt bedoeld? Een dorp waar veel hanen worden gehouden? De bekende taalhistoricus Otten heeft er een eenvoudige verklaring voor: 'Je moet het zoeken in het dialect.' In het artikel 'Het Hanendorp en de Hanendorperweg' neemt Evert de Jonge tijdens zijn wandeling de lezer mee langs oude en nieuwe panden.

De inhoud van het artikel 'Uit de vereniging' staat weer vol met interessante wetenswaardigheden. Natuurlijk hebben kranten uit de regio vaak al aandacht besteed aan de in deze rubriek genoemde onderwerpen, maar het kan beslist geen kwaad er opnieuw aan herinnerd te worden.

Bij de restauratie in 2012 van het interieur van de hervormde kerk te Epe kwam een beschadigde zerk tevoorschijn met een wapen en een deels zeer moeilijk leesbare tekst. Deze luidt: A° 1624 D(EN) 27 AUGUSTI IS (IN) DEN HERE (GESTORVEN) W(Y)NTIEN S--EN(B)ERCHS, VROUW VAN (G)ERRIT -----EE---DER (HIER) (BEG)RAVEN. Onze streekarchivaris Gerrit Kouwenhoven ging aan het puzzelen en komt met feiten. Nieuwsgierig geworden?

Natuurlijk komen we in dit decembernummer met een Oudejaarsverhaal. Geen historisch verhaal gerelateerd aan omgeving of een dorp in onze gemeente, maar wel een verhaal dat in 1945 verscheen in het *Veluws Nieuws*. Het werd geschreven door Guus Betlem Jr.

Dit is zomaar een greep uit het boordevolle (52 pagina's!) decembernummer. Voor al onze lezers een fijn geschenk in deze feestmaand. Prettige feestdagen gewenst!